

ARDAL GADWRAETH TYDDEWI

ARFARNIAD A CHYNLLUN RHEOLI

Canllawiau Cynllunio Atodol

**Cynllun Datblygu Lleol 2 Awdurdod Parc Cenedlaethol
Arfordir Penfro**

**Dyddiad Cymeradwyo ar gyfer Ymgynghori: 15 Medi 2021
Dyddiad Mabwysiadu:**

Cyflwyniad	2
Cyd-destun y Polisi Cynllunio.....	5
Datblygiad Hanesyddol ac Archaeoleg.....	6
Dadansoddiad o Gymeriad	10
Ardal Cymeriad 1 - Y Ddinas.....	12
Ardal Cymeriad 2 - Clos yr Eglwys Gadeiriol a Dyffryn Alun.....	31
Deunyddiau adeiladu	37
Canllawiau Lleol a Chynigion Rheoli	55
Datblygiadau newydd o fewn yr ardal gadwraeth	62
Atodiad A: Deddfwriaeth, polisi a Chanllawiau Cenedlaethol	65

Cyflwyniad

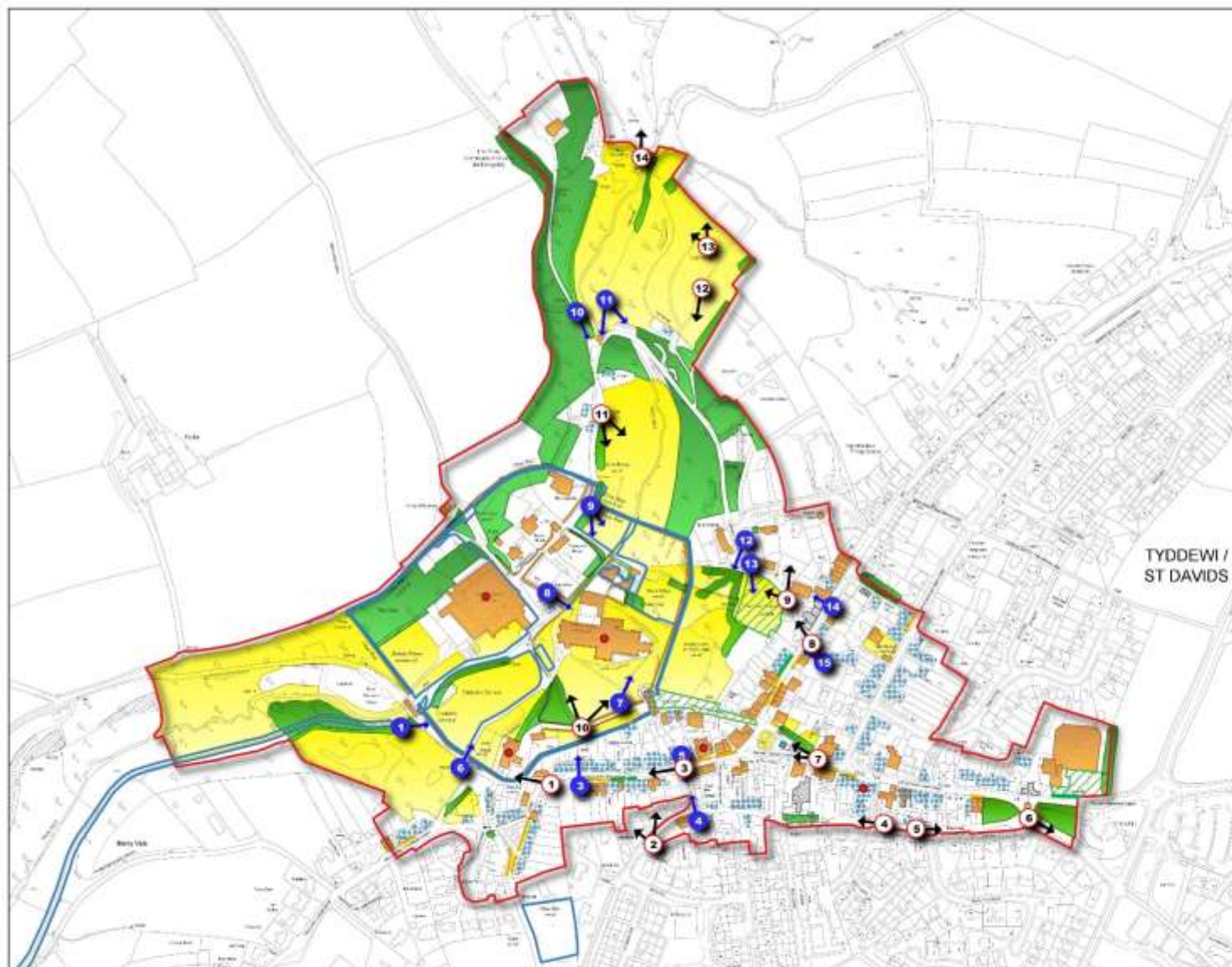
1. Roedd cyflwyno Ardaloedd Cadwraeth yn deillio o'r ymwybyddiaeth gynyddol y gallai ardaloedd cyfan fod o ddiddordeb a gwerth yn ogystal ag adeiladau a choed unigol. Cyflwynwyd Ardaloedd Cadwraeth ym 1967 ac maent bellach yn dod o dan Ddeddf Cynllunio 1990 (Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth), ac mae'n ofynnol i Awdurdodau Lleol bennu a dynodi 'ardaloedd o ddiddordeb pensaernïol neu hanesyddol arbennig, y mae'n ddymunol cadw neu wella eu cymeriad neu ymddangosiad fel Ardaloedd Cadwraeth.
2. Dynodwyd Tyddewi yn Ardal Gadwraeth yn 1977 ac estynnwyd y ffin yn 1995. Ar ôl eu dynodi, mae'n ddyletswydd ar Awdurdodau Lleol i amddiffyn Ardaloedd Cadwraeth rhag datblygiad niweidiol, mae hyn yn cael ei adlewyrchu yn y polisiau sydd wedi'u cynnwys yng Nghynllun Datblygu Lleol y Parc Cenedlaethol. Mae dyletswydd arnynt hefyd i adolygu ffiniau a nodi mesurau posibl ar gyfer gwella a diogelu'r Ardal Gadwraeth.

Gweler Map 1.

3. Yn ychwanegol at y cyfyngiadau cyffredinol ar ddatblygiad a ganiateir ar draws y Parc Cenedlaethol, mae canlyniadau dynodiad Ardal Gadwraeth yn cynnwys y gofyniad am gydsyniad i ddymchwel rhai adeiladau/nodweddion ffiniau a'r gofyniad i hysbysu'r Awdurdod o gynigion sy'n effeithio ar rai coed.
4. Pwrpas arfarniad Ardal Gadwraeth yw diffinio rhinweddau'r ardal sy'n ei gwneud yn deilwng o statws Ardal Gadwraeth. Bydd hyn yn rhoi sail gadarn ar gyfer penderfyniadau rheoli datblygu ac ar gyfer mentrau gwella. Bydd hefyd yn galluogi datblygu fframwaith polisi cadarn ar gyfer rheoli'r ardal yn y dyfodol, lle gellir ystyried cynllunio a cheisiadau a chynigion eraill ar gyfer newid.
5. Gall newidiadau bach i eiddo yn yr ardaloedd cadwraeth gyda'i gilydd erydu eu cymeriad. Mewn rhai Ardaloedd Cadwraeth ym Mharc Cenedlaethol Arfordir Penfro, mae rheolaethau cynllunio ychwanegol dros newidiadau i flaen tai sy'n wynebu priffyrdd a mannau agored. Gelwir y rheolaethau hyn yn gyfarwyddiadau Erthygl 4(2), ac mae angen caniatâd cynllunio i wneud rhai newidiadau. Ym mis Medi 2014, cadarnhawyd cyfarwyddyd ar gyfer Ardal Gadwraeth Tyddewi.
6. Mae adeiladau a ddefnyddir at ddibenion eraill heblaw tai annedd sengl (gan gynnwys Adeiladau Rhestredig) yn parhau i fod yn destun rheolaeth cynllunio/Adeilad Rhestredig llawn.
7. Mae'r rheolaethau cynllunio ychwanegol yn cynnwys:-
 - Ehangu, gwella neu wneud newidiadau eraill i ddrysau a ffenestri
 - Darparu arwyneb solet
 - Codi neu ddymchwel giatiau, ffensys a waliau.
8. Mae'r ddogfen hon yn gweithredu fel a ganlyn:-

- Arfarniad o'r nodweddion amrywiol sy'n rhoi ei diddordeb pensaernïol a hanesyddol arbennig i Ardal Gadwraeth Tyddewi; y rhagdybiaeth yw eu bod yn cael eu cadw neu eu gwella fel sy'n ofynnol gan ddeddfwriaeth.
 - Cynllun rheoli yn nodi cynigion a all wella cymeriad ac ymddangosiad yr Ardal Gadwraeth.
9. Daw'r rhanddeiliaid perthnasol o'r sectorau preifat a chyhoeddus a bwriedir i'r ddogfen hon gael ei defnyddio gan y ddau.

Tyddewi Ardal Gadwraeth Dynodwyd 1997 MAPIAU 1

- Ardal Gadwraeth/Ardaloedd Cymraed
- Ardalau Rhesbedig
- Gorchymyn Cadw/Coed/Coed sy'n bwylog i'r Beclad
- Heneirion Rhesbedig
- Safle o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig
- Ardal Cadwraeth Arbennig
- Ardalau Tirod
- Ardalau Ynni Positif
- Cwrtiau/ffyniadau Allweddol
- Ardalau Agored Hafodol
- Cylfe i wella'r blaengwrt/cwrt/ffyniadau siopau
- Cylfe i wella'r Ardal
- Cylfe i wella'r Nodweddion yn y Mael Cyhoeddus
- Cylfe i wella'r adeilad

- Golwg allweddol
- 1. Golwg o Ddewery Hill dros Mermaid
- 2. Golgfydd o Bryn Road tuag at Glegyr Boia tuag at Warpool Court, helyd o'lygfydd yn y pellter o Garm Lidi
- 3. Golgfydd o lew Stryd yr Ail tuag at Glegyr Boia a Phentlan
- 4. Golgfydd o Bryn Road tuag at holladau o'lygfydd a Chlegyr Boia
- 5. Golgfydd o fyny Bryn Road tuag at y coed yn The Grove
- 6. Golgfydd o The Grove tuag at Ddewery Hill
- 7. Golgfydd o Sgwâr Tyddewi dros ddr y Glegyr Gadwraeth tuag at Bantlan a Chlegyr Boia
- 8. Golgfydd o'lygfydd dros ddr ddr ddr ddr ddr yn y pellter
- 9. Golgfydd o Quaker Hill dros Glos y Gaderlan
- 10. Golgfydd o'lygfydd dros fynydd y Gaderlan tuag at Garm Lidi, Penlan a Threiddol
- 11. Golgfydd o'lygfydd dros Glos y Gaderlan ddr ddr
- 12. Golgfydd o'lygfydd dros fynydd y Gaderlan ddr ddr
- 13. Golgfydd o'lygfydd dros fynydd y Gaderlan ddr ddr
- 14. Golgfydd o'lygfydd dros fynydd y Gaderlan ddr ddr

- Ciplwg ar a gwrthrych/ffyniadau ddr ddr
- 1. Golgfydd o Mermaid tuag at Lys yr Esgob a'r Gaderlan
- 2. Golgfydd o Stryd Cathin tuag at Glos y Gaderlan
- 3. Ciplwg ddr ddr o Glos y Gaderlan ddr ddr
- 4. Golgfydd o Stryd yr Ail tuag at ddr y Gaderlan
- 5. Golgfydd o Feir Mael ar gau gan stryd ddr ddr
- 6. Golgfydd o Glos y Gaderlan o'r Ddr ddr
- 7. Golgfydd o'r 39 Glos dros Glos y Gaderlan
- 8. Golgfydd o'r Gaderlan o'r Pen-y-flos
- 9. Golgfydd o Wal Clos a Cloister Hall
- 10. Golgfydd o'r ddr ddr ddr ddr ddr ddr ddr
- 11. Golgfydd o'r hyl lorydd ddr ddr ddr ddr
- 12. Golgfydd o Quaker Hill tuag at Cloister Hall
- 13. Golgfydd o Quaker Hill ar ddr y coed tuag at Heol Nant
- 14. Golgfydd o Heol Nant ddr ym'r Capel Ebenezer
- 15. Golgfydd o'r ddr ddr ddr ddr ddr ddr ddr

Cyd-destun y Polisi Cynllunio

10. Mae Atodiad A i'r Canllawiau hyn yn nodi crynodeb o'r ddeddfwriaeth, polisi a chanllawiau cenedlaethol. Polisi 8: Mae Rhinweddau Arbennig Cynllun Datblygu Lleol 2 yn darparu ar gyfer amddiffyn rhinweddau arbennig y Parc Cenedlaethol. Paratoir y canllaw hwn i gefnogi'r polisi hwnnw yn benodol maen prawf b) sy'n ceisio sicrhau na chollir hunaniaeth a chymeriad trefi a phentrefi.

Datblygiad Hanesyddol ac Archaeoleg

11. Gwladychwyd tirwedd gymhleth yn ddaearegol Penrhyn Tyddewi yn drwm yn y cyfnod Neolithig, mae'n frith o siambrau claddu a meini hirion. Mae tystiolaeth o anheddiad yr Oes Efydd a hyd yn oed mwy o'r Oes Haearn, ond y cyfnod Cristnogol Cynnar sy'n diffinio Tyddewi. Yn y bumed ganrif, gwladychwyd yr ardal o Iwerddon a hyd at yr unfed ganrif ar ddeg, roedd yn rhan o fyd Cristnogol Celtaidd Môr Iwerddon, de-orllewin Lloegr a Llydaw.
12. Wedi'i eni gerllaw, dychwelodd Dewi o Iwerddon yn tua 550 i sefydlu ei gymuned asgetig, o'r enw *ille muni* yn y Wyddeleg, cell y llwyn neu'r prysgwydd y mae'r gair Cymraeg *Mynyw* a'r gair Lladin *Menevia* yn deillio, yr hen enwau ar yr anheddiad. Roedd mynachlog Dewi yn adnabyddus am ei reolaeth lem, ond yn fuan daeth yn ganolfan clodfawr. Roedd Dewi ei hun o dras uchel, yn ddisgynnydd o reolwyr Brycheiniog a Cheredigion. Roedd offeiriadaeth Dewi'n nodedig. Gyda Padarn a Teilo teithiodd i Jerwsalem, yn ogystal â sefydlu eglwysi ledled De Cymru. O'i wyrthiau, yr un yn Synod Llanddewi Brefi yw'r mwyaf chwedlonol, lle daeth pentwr o ddillad y safai Dewi arnynt yn fryn addas ar gyfer pregethu.
13. Byddai unrhyw adeiladau o gyfnod Dewi yn ôl pob tebyg yn eithaf syml, nid oes unrhyw olion wedi goroesi. Ychydig a wyddys am y gymuned ar ôl marwolaeth Dewi. Rydym yn gwybod bod Asser wedi astudio yno ar ddiwedd y nawfed ganrif, aeth ymlaen i ysgrifennu am fywyd y Brenin Alffred. Ymddengys mai ychydig iawn wnaeth ddianc rhag cyrchoedd arfordirol y Llychlynwyr yn y nawfed ganrif - mae'n debyg iddynt ymosod ar y gymuned un ar ddeg gwaith rhwng 906 a 1089.
14. Daeth Gwilym Orchfygwr i Dyddewi fel pererin yn 1081, ac yn dilyn marwolaeth Rhys ap Tewdwr yn 1093, llwyddodd y Normaniaid i gymryd drosodd y fynachlog a'r gysegrfa a sefydlu sedd esgobol gyda chanonau seciwlwr. Cafodd Dewi ei ganoneiddio yn tua 1120 ac roedd y gorchymyn bod dwy bererindod yno yn hafal i un i Rufain yn sicrhau bod Tyddewi yn parhau i fod yn ganolfan i bererinion trwy'r cyfnod canoloesol.
15. Cysegrwyd eglwys gadeiriol yn 1131 ond cafodd ei dymchwel ar gyfer yr adeilad presennol llawer mwy yn 1182, o dan yr Esgob Peter de Leia. Mae craidd yr Eglwys Gadeiriol yn perthyn i'r cyfnod hwn - reit ar drothwy'r cyfnod Romanés a Gothig, ond yn fwy'r cyntaf na'r olaf. Ar ôl cwmp y tŵr yn 1220, mae stori'r eglwys gadeiriol yn ymwneud mwy ag ychwanegu yn hytrach nag ailadeiladu, gan gynnwys y gysegrfa holl bwysig i Dewi, a godwyd 1274-5.
16. Wedi'i leoli'n ddwfn yn y dyffryn, mae Clos yr Eglwys Gadeiriol yn meddiannu dwy lan afon Alun. Roedd yna furiau o amgylch y clos erbyn diwedd y ddeuddegfed ganrif, ynghyd â phedair giât, dim ond Porth-y-Tŵr sydd wedi goroesi. Mae hwn yn strwythur caerog (gyda thramwyfa anarferol i gerddwyr) a ychwanegwyd yn y bedwaredd ganrif ar ddeg yn erbyn clochdy wythonglog amlwg a ychwanegwyd yn tua 1220. O fewn y clos roedd yna adeiladau allweddol (yn ogystal â'r eglwys gadeiriol), gan gynnwys Palas enfawr yr

Esgob, Coleg y Santes Fair a thai'r Archddiaconiaid. Mae cynllun Lord o 1720 yn dangos cynllun y clos - roedd nifer o adeiladau eisoes erbyn hynny wedi'u dymchwel neu'n adfail. Mae rhai o'r adeiladau llai wedi goroesi ar ffurf ailadeiledig. Er enghraifft, disodlodd Brecon House (yn 1821) tŷ canoloesol Archddiacon Aberhonddu a oedd â neuadd ganoloesol hardd.

17. Y nesaf o ran maint i'r eglwys gadeiriol yw adfail Palas yr Esgob, yn ddinewid yn addysgiadol ac wedi'i ailadeiladu i raddau helaeth ar gyfer Hendy de Gower a oedd yn Esgob rhwng 1328 a 1347. Mae ystafelloedd preifat a seremonïol y Palas yn cael eu huno gan eu parapetau bwaog godidog gyda'u gwaith cerrig aml-liwiog sgwarog eithaf Fenisaidd.
18. Y tu allan i'r waliau agos, tyfodd anheddiad bach ar y ffordd o Hwlffordd gyda bysedd i'r de-orllewin tuag at borthladd Porthclais ac i'r gogledd-ddwyrain ar y llwybr i Abergwaun. Y groes bregethu/croes y farchnad amlwg a fowt adfeiliatedig nesaf at Neuadd Milton yw'r unig nodweddion o unrhyw dreflun canoloesol sydd wedi goroesi.
19. Gyda'r Diwygiad Protestannaidd collwyd Coleg y Santes Fair, ond ychwanegwyd y nenfwd derw rhagorol i gorff yr Eglwys Gadeiriol yn ystod y cyfnod hwn. Daeth bygythiad go iawn gyda'r Esgob William Barlow (1536-48), Protestant selog a'i ddymuniad oedd adleoli'r Eglwys Gadeiriol i Abergwili sydd mewn lleoliad mwy cyfleus. Gwrthwynebwyd hyn gan y canoniaid, ond llwyddodd Barlow i adleoli'r Palas, a aeth wedyn yn adfail.
20. Roedd meddiannaeth milwyr Cromwell yn 1648 yn nodi trobwynt mawr i'r Eglwys Gadeiriol, yn arbennig gyda thynnu plwm o ben dwyreiniol yr adeilad, a byddai llawer ohono'n parhau yn agored i'r tywydd am dros 200 mlynedd. Roedd y blynyddoedd o esgeulustra ynghyd â'r sylfeini gwlyb ansefydlog wedi cyflymu'r problemau strwythurol. Ailadeiladwyd wyneb blaen gogwyddol gorllewinol yr adeilad gan John Nash yn 1791-3. Nid tan y 1840au y dechreuwyd ymdrechion cydunol o ran adfer yr Eglwys Gadeiriol, pan osododd William Butterfield y transept deheuol fel eglwys y plwyf ac ychwanegu rhwyllwaith newydd drwyddi draw. O dan George Gilbert Scott, ac yna ei fab John Oldrid Scott, cynhaliwyd rhaglen enfawr o adfer rhwng 1862 a 1910. Yr agwedd fwyaf arwrol oedd ailadeiladu'r pileri croesol heb niweidio'r tŵr uwchben.
21. Ar ôl blynyddoedd o ddirywio, dechreuodd gwaith ailadeiladu bob yn dipyn yn y clos a'r anheddiad allanol ar ddechrau'r ddeunawfed ganrif. Yn y clos, mae Pen-y-ffos yn dwyn y dyddiad 1705 (o fewn ei balmant coblog) ac mae'r hen warws ym mhen Deanery Hill yn dwyn y dyddiad 1758. Yn y dref ei hun mae yna wasgariad o adeiladau o'r ddeunawfed ganrif, gan gynnwys The Old Cross a Cartref (1778) yn Sgwâr y Groes, ynghyd â Penydaith (1788) a Hendygywn ar Stryd Lleian. Yn ôl pob tebyg cafodd Stryd Newydd ei hadeiladu yn ystod y cyfnod hwn.
22. Adeiladwyd neu ailadeiladwyd y rhan fwyaf o'r tai yn y Clos a'r dref yn ystod y bedwaredd ganrif ar bymtheg. Yn y clos, mae'r Archddiaconiaeth a Brecon House yn filas talcennog nodweddiadol o ddechrau'r bedwaredd ganrif ar

- bymtheg, tra bod y Canondy a'r Deondy ychydig yn ddiweddarach yn arddull Tuduraidd fwy ffasiynol. Yn y dref, adeiladwyd Gwesty Grove fel fila talcennog preifat yn 1816, gan aildddefnyddio cerrig o Goleg y Santes Fair. Roedd y strydlun a ailadeiladwyd fel arall yn werinol iawn o ran cymeriad, yn nodweddiadol ffasadau gwyngalchog gyda ffenestri codi bach a thoeau o lechi ar hap/morter lleol. Mae rhifau 18-20 y Stryd Fawr yn oroeswyr da o'r cyfnod.
23. Ar ddiwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg, ailadeiladwyd y treflun yn fwy cydunol, yn fwy nodweddiadol Fictoraidd o ran graddfa a ffurf, ond yn gyffredinol yn fwy cynnil o ran arddull. Roedd llawer o'r tai newydd ar ffurf terasau byr megis 6-8 y Stryd Fawr (1870au), Filas yr Eglwys Gadeiriol (tua 1862) a Theras Treherlliw. Adeiladwyd y teras fwyaf sef Royal Terrace ar Stryd Lleian yn 1882 fel tai i wylwyr y glannau. Gwnaeth Filas yr Eglwys Gadeiriol gyda'u ffasadau talcennog bennu'r patrwm ar gyfer terasau a pharau eraill, yn nodedig ar Stryd Newydd. Ymhlith y tai sengl mwy roedd Lawn Villa ar Stryd Newydd, y Mans Methodistaidd ar Lôn Pedr a gorau oll, Menai yn Sgwâr y Groes (tua 1860) gyda'i ffasâd stwco rwstig a ffenestr wreiddiol y siop.
 24. Yn 1865, disgrifiodd W.B. Jones ac E.A. Freeman (The History and Antiquities of St Davids) y Stryd Fawr fel 'yn cynnwys tai gwael yn bennaf, ychydig ohonynt gyda tho gwellt ac i gyd wedi eu gwyngalchu, ac wedi eu hadeiladu mor afreolaidd fel ei bod prin yn haeddu cael ei galw'n stryd. Mae rhai ohonynt nhw'n symud ymlaen i'r ffordd, eraill wedi cilio ohoni, mae llawer yn troi hanner oddi wrthi: mae gan rai cloydd o'u blaen, ychydig sydd â gerddi, ond mae gan y mwyafrif llethol dwlc mochyn.
 25. Er gwaethaf dylanwad yr eglwys gadeiriol, sefydlodd Anghydfurfiaeth yn ystod y deunawfed ganrif. Ymwelodd yr efengylwr Methodistaidd Howell Harris â'r dref sawl gwaith ar ôl 1739, gan bregethu wrth Groes y Ddinas. Adeiladwyd capel ar Stryd Newydd yn 1785, cafodd ei ailadeiladu ar Stryd Goat yn 1817 - capel Gothig presennol 1877 yw'r adeilad mwyaf 'pensaernïol' yn y ddinas. Sefydlwyd tri chapel rhwng 1810 a 20. Adeiladwyd capel Ebeneser ar gyfer yr Annibynwyr yn 1815 a'i ailadeiladu yn 1871, tra ar Stryd Newydd, adeiladwyd Capel y Bedyddwyr Seion yn 1816, cafodd ei ailadeiladu yn 1843 a 1897. Adeiladwyd Capel Wesleiaidd Bethel ar Stryd Goat yn 1818 a'i ailadeiladu yn 1837.
 26. Mae nifer o warysau wedi goroesi yng nghornel dde-orllewinol y ddinas, ar Stryd Goat a Catherine Street, ar y ffordd i'r cei canoloesol ym Mhorthclais. Roedd pellter o'r rheilffordd yn sicrhau bod Porthclais yn parhau i fod yn bwysig nes datblygu trafnidiaeth ffordd yn gynnar yn y 20fed ganrif. Cafodd y cei ei wella yn 1833, cofnododd y topograffydd Samuel Lewis bod haidd a menyn yn cael eu hallforio i Dde Orllewin Lloegr a chalchfaen a glo yn cael eu mewnfario o dde'r sir i danio odynau calch y cei i wneud calch ar gyfer mortar a gwrtaith.
 27. Yn 1326, amcangyfrifwyd bod poblogaeth Tyddewi yn tua 1000. Cododd i tua 1300 erbyn 1716. Yn 1835, roedd y boblogaeth yn 1025, roedd wedi codi i 1814 erbyn 2011.

28. Erbyn diwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg, roedd Tyddewi yn dechrau denu twristiaid. Yn 1869, addasodd William Williams y Grove yng ngwesty, ac roedd yn rhedeg coetsis i Hwlfordd. Ni chyrhaeddodd y cyswllt rheilffordd o Abergwaun - a gynigwyd gyntaf yn 1870, cefnwyd ar y syniad yn y diwedd yn 1930. Fodd bynnag roedd Tafarn y Ddinas wedi'i adeiladu yn 1876, gyferbyn â'r orsaf rheilffordd na ddaeth i fodolaeth. Yn ddiweddarach, daeth Menai yn westy ac yn 1907, estynnwyd a thrawsnewidiwyd yr hen felin yd - Tŵr-y-Felin fel gwesty gydag arsyllfa wedi'i hychwanegu ar ben y tŵr conigol. Ychydig o newid a welwyd i'r strydlun yn gynnwys yn yr ugeinfed ganrif. Yn niwedd yr ugeinfed ganrif, adeiladwyd tai i'r de a'r dwyrain, mae'r ddinas ar hyn o bryd yn ehangu tuag at Lôn Glasfryn gyda thai newydd a gwesty.
29. Yn ei hanes rhagorol o'r ddinas, daw D.W. James i'r casgliad bod y twristiaid yn 'ymwybodol neu efallai ddim yn ymwybodol o'r holl orffennol hwn, hynafiaeth y lle, ei droeon o dlodi a chyfoeth, yn dod yn eu miloedd i ddinas fach sydd â hanes mawr.'

Dadansoddiad o Gymeriad

30. Mae cymeriad cyffredinol a ffurf cynllun Tyddewi wedi'i gysylltu'n gynhenid a'i hanes a datblygiad.
- Mae yna ddwy ran amlwg i'r ddinas - Clos yr Eglwys Gadeiriol gaerog, lled-wledig a chanol y ddinas, y mae ei chraidd yn adeiledig iawn.
 - Mae'r Eglwys Gadeiriol a'r Palas yn dal i ddominyddu'r Clos, mae swyn dyffryn Alun yn darparu lleoliad gwyhych ar gyfer tai'r clerigwyr.
 - Oherwydd natur isel y Clos, mae golygfeydd gwyhych o'r Ddinas tua'r gorllewin ac i'r gogledd i'r caeau, y ffermydd a'r carneddau creigiog y tu hwnt.
 - Ystyrir yr Ardal Gadwraeth o bwysigrwydd archaeolegol uchel iawn, yn enwedig y Clos.
 - Mae Canol y Ddinas yn cadw ei graidd masnachol bywiog, gan ffurfio cyferbyniad â chymeriad tawel, preswyl yn bennaf y strydoedd allanol.
 - Mae'r diwylliant Cymreig yn bennaf yn parhau.
 - Mae gan yr Ardal Gadwraeth amrywiaeth ddeniadol o fannau agored hanfodol, yn enwedig yn y Clos.
 - Mae palet pensaernïol y Ddinas o'r bedwaredd ganrif ar bymtheg yn bennaf, wedi'i blastro a'i liwio'n nodweddiadol, gyda manylion syml. Mae'r capeli yn darparu acenion pwysig o fewn y strydlun, yn enwedig y Tabernacl.
 - Nid oes yna lawer o ddatblygiadau modern sy'n tynnu'r sylw. Mae adeiladau modern yn tueddu i fod yn geidwadol o ran graddfa ac arddull.
31. Mae'r Ardal Gadwraeth wedi'i rhannu yn ddwy Ardal Gymeriad, gyda phob un yn cael ei thrafod yn y penodau canlynol. Mae'r Ardal Gadwraeth yn cynnwys 115 o **Adeiladau Rhestredig a 11 Heneb Gofrestredig**. Dangosir y rhain ar y mapiau Ardal Cymeriad mewnosodedig, ynghyd ag **adeiladau tirnod ac adeiladau cadarnhaol** (adeiladau allweddol heb eu rhestru sy'n gwneud cyfraniad cadarnhaol i gymeriad yr Ardal Gadwraeth).
32. Mae'r map mewnosodedig hefyd yn nodi **cwrtilau/ffryntiadau allweddol** (gan gynnwys waliau a rheiliau), **ardaloedd agored pwysig a choed/grwpiau o goed pwysig**.

Ardal Gadwraeth
Dynodwyd 1977
Ymestynnwyd 1995
MAPIAU 2

Ardal Cymeriad 1 - Y Ddinas

33. Wrth galon yr ardal mae Croes y Ddinas - mae'r strydoedd cyfagos yn ffurfio'r ardal fasnachol; gyda sawl annedd preifat wedi'u gwasgaru ymhlith y siopau. Mae'r strydlun yn hyfryd o amrywiol o ran graddfa, ond yn nodweddiadol o gynnil drwyddi draw. Er gwaethaf y ffryntiadau stryd cymharol drwchus, mae presenoldeb yr ardal wledig gyfagos yn aml yn gryf. Mae hyn yn arbennig o wir wrth edrych tua'r gorllewin dros y Clos tuag at y tir fferm ar y gorwel, mae'n ffurfio cyferbyniad gwych wrth edrych arno o'r Stryd Fawr.

Ffigwr 1 - Stryd Fawr

34. Mae'r ardal yn cynnwys un **Heneb Gofrestredig** ac mae o bwysigrwydd a photensial archaeolegol mawr iawn. Mae'r **adeiladau tirnod** yn cynnwys Capel y Tabernacl, Capel Seion a Chapel Ebeneser, Filas yr Eglwys Gadeiriol a Neuadd y Ddinas. Mae nifer o adeiladau hanesyddol yn **Rhestredig**, gyda nifer o adeiladau cadarnhaol allweddol heb eu rhestru wedi'u nodi o ran eu cyfraniad i'r strydlun.
35. Prif elfen y Ddinas yw anffurfioldeb y ffurf adeiledig, a adlewyrchir mewn triniaethau ffiniau amrywiol a'r duedd tuag at barau a grwpiau byr yn hytrach na therasau hir. Mae hyd yn oed terasau mwy ffurfiol fel Royal a Trehenlliwn yn gymharol fyr. Yng nghanol y ddinas mae graddfa'r adeiladau'n amrywio, mae hyn yn waeth ar y Stryd Fawr oherwydd oedrannau amrywiol adeiladau gan gynnwys yr hen orsaf heddlu o tua 1950 a thŷ a phâr o dai pâr o'r 1930au. Yn anarferol, nid yw'r adeiladau masnachol yn ffurfio hierarchaeth ac mae'r mwyafrif yn gymedrol ac yn ddomestig.

Ffigwr 2 - Cymeriad amrywiol y Stryd Fawr

Ffigwr 3 - Croes y Ddinas

Ffigwr 4 -Capel y Tabernacl - Adeilad Tirnod

Ffigwr 5 - Adeiladau Cadarnhaol

36. Mae cymeriad y strydlun yn perthyn i'r cyfnod Fictoraidd hwyr, gyda nifer o eiddo yn dyddio o ddechrau'r bedwaredd ganrif ar bymtheg. Ail gam ailadeiladu oedd hwn yn y ddinas i bob pwrpas - mae cam cyntaf y ddeunawfed ganrif a dechrau'r bedwaredd ganrif ar bymtheg yn cael ei adlewyrchu mewn gwasgariad o adeiladau, gan gynnwys Old Cross a Cartref (1778) yn Sgwâr y Groes, ynghyd â Penydaith (1788) a Hendygywyn ar Stryd Lleian. Mae 18-20 y Stryd Fawr yn goroesi o ddechrau'r bedwaredd ganrif ar bymtheg. Mae gan yr holl adeiladau hyn gymeriad gwerinol iawn, mae manylion nodweddiadol yn cynnwys lliwio, ffenestri codi â chwarelau bach a thoeau wedi'u growtio. Old Cross yn unig sydd ag ychydig o ffurfioldeb Sioraidd (ychwanegwyd y llawr uchaf yn yr ugeinfed ganrif). Cyflwynodd yr ail don o ailadeiladu yn tua 1870-1930 ffenestri codi mwy, styco wedi'u mowldio, ffenestri bae a thoeau llechi Gogledd Cymru gyda chyrn brics, er mai anaml gyda llawer o sylw i ffasiwn bensaernïol. Mewn sawl ffordd roedd ailadeiladu'r ddinas mor geidwadol ag amnewidiad parhaus llawer o ffermydd, plastai a bythynnod yn yr ardal gyfagos, gyda'r un seiri maen yn aml yn rheoli'r ddau.

Ffigwr 6 - Bwthyn yn dwyn y dyddiad 1788

Ffigwr 7 - 18-20 Stryd Fawr - yn dyddio o'r 19eg ganrif gynnar

Ffigwr 8 -Sgwâr y Groes, 1870au

Ffigwr 9 - Dechrau'r ugeinfed ganrif

37. Mae'r Capeli yn sefyll allan o fewn y strydlyn, gyda Chapel Ebeneser a Chapel Seion yn sefyll o fewn eu tir eu hunain. Mae'r hen Gapel Wesleyaidd ar Stryd Goat a Chapel Seion yn gymharol blaen, tra yng Nghapel Ebeneser, mae yna glasuriaeth wladaidd yn nhrefniant y ffenestr a'r pediment tybiannol. Fodd bynnag, mae Capel y Tabernacl yn sefyll allan fel cwbl Gothig, cafodd ei ailadeiladu'n ddrud yn 1874 gan y pensaer toreithiog o Lerpwl Richard Owens - un o'r ychydig adeiladau yn y Ddinas a ddyluniwyd gan rywun o'r tu allan. Mewn cyferbyniad, mae'r prif adeilad cyhoeddus - Neuadd y Ddinas o 1922-24 yn adeilad plaen o blastr garw, ac yn asio gyda ffryntiad y stryd.

Ffigwr 10 - Neuadd y Ddinas

38. I ffwrdd o Ganol y Ddinas, mae'r cymeriad yn breswyl yn bennaf. Mae Stryd Goat a Stryd Catherine yn cynnwys bythynnod deulawr yn bennaf. Ar Stryd Lleian a Stryd Newydd, mae yna rai tai talach, gan gynnwys Teras Royal sy'n cynnwys tai trillawr a grwpiau o dai talcennog gydag estyll tywydd wedi'u dylanwadau gan Filas yr Eglwys Gadeiriol o'r 1860au.

Ffigwr 11 -Teras Royal

Ffigwr 12 - Filas yr Eglwys Gadeiriol

Ffigwr 13 - Tai ar Stryd Newydd

39. Yn anarferol, mae tri hen warws mawr wedi goroesi ar Stryd Goat a Stryd Catherine o'r dyddiau o gludo nwyddau ar longau trwy harbwr Porthclais. Mae'r warws ar Stryd Goat yn dwyn y dyddiad 1758, mae'r lleill yn perthyn i ddiwedd y ddeunawfed ganrif a dechrau'r bedwaredd ganrif ar bymtheg o ddyddiau'r prisiau grawn uchel yn ystod y Rhyfeloedd Napoleon.

Ffigwr 14 - Hen warws, Stryd Goat

40. Mae llawer o reiliau a muriau terfyn hanesyddol wedi goroesi o ddiwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg - yr ugeinfed ganrif, ac wedi'u nodi fel **cwrtilau/ffryntiadau allweddol**. Mae yna amrywiaeth deniadol o reiliau haearn bwrw yn amgáu'r cyrtiau blaen.

Ffigwr 15 - muriau terfyn

Ffigwr 16 - Muriau terfyn a rheiliau

41. Yr argraff gyffredinol o'r ardal yw wedi'i ddatblygu'n ddwys, fel sy'n nodweddiadol. Nid yw'r bylchau rhwng eiddo yn gwneud llawer i darfu ar ffryntiadau stryd, ond yn aml maent yn rhoi cipolwg da o'r dirwedd ehangach, mae **golygfeydd a chipolygon allweddol** i'w gweld ar y map mewnosodedig. Mae'r golygfeydd o'r dirwedd i'r gorllewin o'r Stryd Fawr a Stryd Goat yn arbennig o ddeniadol, ynghyd â'r cipolygon o Glos yr Eglwys Gadeiriol o Quickwell Hill a'r olygfa o Gapel Ebeneser o ben Quickwell Hill.

Ffigwr 17 - Golygfa o'r dirwedd bell o'r Stryd Fawr

Ffigwr 18 - Cipolwg ar yr Eglwys Gadeiriol o Stryd Catherine

42. Yn yr ardal, mae'r **ardaloedd agored hanfodol** cyhoeddus yn cynnwys Sgwâr y Groes gyda Chroes y Ddinas a'r Ardd Goffa, maes parcio Pebbles a'r tir rhwng y Pebbles a Quickwell Hill, sy'n cynnwys safle Ffynnon y Santes Fair.

Ffigwr 19 - Y Pebbles

Ffigwr 20 - Y tir i'r dwyrain o'r Pebbles

43. Mae nifer fach o **goed/grwpiau o goed** yn bwysig i gymeriad yr ardal, gan gynnwys y rhai o amgylch Gwesty'r Grove, y coed o flaen Gwesty'r Hen Groes a'r llwyfenni o flaen Lawn Villa ar Stryd Newydd.

Ffigwr 21 - coed

Ffigwr 22 - Coed, y tu ôl i Stryd Catherine

Ffigwr 23 - coed

44. O ran tir y cyhoedd, mae'r rhan fwyaf o'r strydoedd wedi'u palmantu mewn slabiau concrit modern, ond mae yna rhai ardaloedd heb balmentydd, gan gynnwys rhan ddeheuol uchaf y Stryd Fawr, Deanery Hill a Quickwell Hill. Nid yw ffyrdd llai megis Peters Lane a Gospel Lane yn tueddu i fod â llwybrau troed. Mae yna nifer uchel iawn o arwyddion mewn mannau, mae'r mwyafrif o ddyluniad safonol, ac eithrio platiau stryd haearn bwrw pwrpasol modern. Mae goleuadau stryd yn cynnwys naill ai pyst metel safonol, neu atgynhyrchiadau o lampau hirgroes/goleuadau braced Fictoraidd ar Sgwâr y Groes a'r Pebbles.
45. Mae'r ffactorau negyddol yn cynnwys:-
 - Y defnydd o ddeunyddiau, dyluniadau a manylion modern amhriodol. (Mae rhai newidiadau domestig bach megis ffenestri, drysau a rhai muriau terfyn yn cael eu rheoli trwy Gyfarwyddyd Erthygl 4(2).)
 - Toreth o arwyddion masnachol a chyfeiriol amhriodol ac ymwthiol.
 - Mae yna faterion rheoli traffig, gan gynnwys tagfeydd yn ystod adegau prysur, gwrthdaro rhwng cerbydau a cherddwyr ac effaith cerbydol ar y gwead hanesyddol.
 - Palmentydd o safon wael.
 - Gwifrau ymwthiol mewn rhai ardaloedd.

Ffigwr 24 - arwyddion, Sgwâr y Groes

Ffigwr 25 - Palmant nodweddiadol

Ffigwr 26 - gwifrau

Ardal Cymeriad 2 - Clos yr Eglwys Gadeiriol a Dyffryn Alun

46. Mae'r ardal hon o Dyddewi'n cyferbynnu'n llwyr gyda'r Ddinas. Mae'r Eglwys Gadeiriol a Phalas yr Esgob wedi'u lleoli yn y Clos lled-wledig dymunol gyda chaeau bach yn ffinio ag Afon Alun gyda choed aeddfed o'i amgylch, lleoliad gwych ar gyfer y tai clerigwyr i'r gogledd-orllewin. Y tu hwnt i waliau canoloesol y Clos, mae'r cymeriad gwledig yn cael ei barhau gan Ddyffryn Alun sy'n rhedeg trwy orlifdir corsïog i'r gorllewin a'r dyffryn dwfn i'r gogledd, gyda gorchudd coed helaeth yn darparu lleoliad gwych ar gyfer y Clos ei hun.

Ffigwr27 - Clos yr Eglwys Gadeiriol

47. Mae'r ardal yn cynnwys sawl **Heneb Gofrestredig** ac mae o bwysigrwydd a photensial archaeolegol uchel iawn. Mae'r **adeiladau tirnod** yn cynnwys yr Eglwys Gadeiriol, y Palas a Phorth-y-Tŵr.

Ffigwr 28 - Eglwys Gadeiriol

Ffigwr 29 - Porth-y-tŵr

48. Mae nifer o'r adeiladau yn **Adeiladau Rhestredig**. Mae rhai adeiladau heb eu rhestru yn **adeiladau cadarnhaol**.
49. Mae'r Eglwys Gadeiriol a'r Palas yn cynnwys grŵp sydd o arwyddocâd Ewropeaidd - yr Eglwys Gadeiriol yn hanesyddol; mae gan y Palas arlliw o ddylanwad pensaernïaeth Gogledd yr Eidal. Yn wahanol i'r mwyafrif o ddinasoedd cadeiriol Prydain, nid yw'r grŵp yn tra-arglwyddiaethu ar y nenlinell ond mewn cyferbyniad maent yn swatio yn y dyffryn ac yn ymddangos yn rhyfeddol wrth agosáu at y Clos trwy Borth-y-tŵr. Mae'r ddau adeilad yn dominyddu'r dyffryn bob ochr i'r rhyd dros yr Alun ac mae'r ddau wedi'u lleoli o fewn llociau mawr. Mae mynwent yr eglwys gadeiriol ym meddiannau ochr de serth y dyffryn, rydych yn ei chyrraedd trwy gerdded i fyny'r tri deg naw gris llydan. Ar wahân i'r Deondy, sydd wedi'i lleoli'n amlwg i'r de-orllewin, mae'r tai clerigwyr hanesyddol - Pen-y-ffos, The Treasury, yr Archddiaconiaeth, Brecon House, Cloister Hall a'r Canondy - wedi'u lleoli ar hyd llawr y dyffryn i'r gogledd-ddwyrain, wedi'u cuddio i raddau helaeth yng nghanol y coed ac wedi'u lleoli yn archaeoleg eu rhagflaenwyr. Mae'r rhan fwyaf o'r adeiladau hyn wedi'u lleoli mewn gerddi anffurfiol mawr sy'n cyfuno â'r tir agored neu'r coetir y tu hwnt.
50. Mae'r eglwys gadeiriol wedi'i ddominyddu gan y tŵr croesi, mae corff yr adeilad wedi'i dorri'n rhannol i ochr y dyffryn gydag ychwanegiadau dwyreiniol yr ôl-allor a Chapel Mair. Er gwaethaf rhwyllwaith cywrain Butterfield a blaen gorllewinol braidd yn statig Scott o'r 1880au, mae gan yr adeiladwaith gymeriad ysgafn na chafodd ei ysgubo i ffwrdd gan y seiri maen Fictoraidd. Mae hyn yn fwyaf amlwg yn lliwiau meddal y tywodfeini a'r tyffau lleol, y mae ychydig o rendro calch cynnar yn dal i lynu wrthynt, ynghyd â rhai cennau rhagorol. Y mwyafrif rhyfeddol o'r cyfan yw'r garreg Caerbwdy porffor tywyll, a ddefnyddiodd Scott mewn ffurf ashlar ar y blaen gorllewinol.
51. Mae'r Palas adfeiliedig eang yn parhau â'r palet o liwiau naturiol, wedi'i gynyddu fawr yng ngwaith sgwarog y parapetau bwaog gan gynnwys porffor Caerbwdy a charreg Somerset felen, a oedd unwaith yn estyn y tu hwnt i waliau a oedd wedi'u rendro a'u lliwio. Er gwaethaf colli llawer o'r aml-liwiogrwydd cyffredinol, mae'r adfeilion yn drawiadol - mae gan Neuadd Fawr yr Esgob Gower dalcen arddangos yn wynebu'r Eglwys Gadeiriol, ynghyd â'i ffenestr olwyn wych.
52. Mae gan dai'r clerigwyr gymeriad Sioraidd Hwyr tawel gyda dim ond y Canondy (1846) yn ychwanegu nodyn Fictoraidd mwy pendant - "Tudorbethan" mewn carreg wedi'i naddu â morthwyl yn hytrach na'r fframiau stwco a Sioraidd mwy nodweddiadol. Mae rhai tai yn cadw olion gwan o'u rhagflaenwyr tra bod Cloister Hall yn dŷ syml o ddechrau'r bedwaredd ganrif ar bymtheg a godwyd dros is-grofftau cromennog canoloesol helaeth Coleg y Santes Fair, a sefydlwyd yn 1356. Mae llawer o furiau terfyn hanesyddol wedi goroesi (rhai yn ymgorffori gwaith cynharach), ac wedi'u nodi fel **cwrtlau/ffryntiadau allweddol**.

53. Mae golygfeydd allan o'r ardal gymeriad yn gyfyngedig, ond o ardaloedd uchel, fel Porth-y-tŵr, y Deondy a Mynwent y Ddinas, ceir golygfeydd gwych i lawr i'r Clos. Y ddwy fan ffafriol gyntaf yn aml yw golygfa gyntaf yr ymwelydd o'r Eglwys Gadeiriol a'r Palas wrth gyrraedd o Merrivale neu'r Ddinas ei hun. Mae yna olygfa wych arall o waelod Quickwell Hill lle mae'r Eglwys Gadeiriol i'w gweld dros y gweirgloddiau. Wrth symud o amgylch y Clos, mae yna lawer o gipolygon gwych ar yr amrywiol adeiladau, sy'n grêt ar gyfer artistiaid a ffotograffwyr

Ffigwr 30 - Yr olygfa o Quickwell Hill

Ffigwr 31 - yr olygfa o Merrivale

54. Yn yr ardal, mae yna lawer **o ardaloedd agored hanfodol**, i gyd o bwysigrwydd hanesyddol ac archaeolegol uchel. Mae llawer o ardaloedd yn cael eu gwarchod trwy gofrestru (e.e. Coleg y Ficeriaid, Chanter's Orchard), mae'r rhain yn cynnwys y rhan fwyaf o'r Clos ei hun. Ymhlith yr ardaloedd heb eu cofrestru, ond serch hynny, rhai sydd â phwysigrwydd gweledol uchel mae Mynwent yr Eglwys Gadeiriol a'r tir i'r gorllewin o'r Palas. Y tu allan i'r Clos, mae dolydd yr afon i'r gogledd o werth gosod uchel, gydag ochrau coediog serth bob ochr iddynt. Mae gorlifdir corsïog yr Alun i'r gorllewin yn bwysig hefyd gyda'r ffrwd hir o byllau pysgod canoloesol wedi'u gwarchod trwy gofrestru.
55. Mae **coed/grwpiau o goed** mewn cyferbyniad â'r Ddinas, o bwysigrwydd eithriadol i osodiad y Clos o ochrau'r dyffryn coediog i'r coed aeddfed yng ngerddi'r Clos, gan gynnwys rhai llwyfenni. Mae sawl grŵp amlwg o goed yn bwysig, gan gynnwys y rhai ym Mynwent yr Eglwys Gadeiriol ac o flaen Pen-y-ffos.

Ffigwr 32 - Coed yn y fynwent

Ffigwr 33 -Tai gerllaw Treasurer's House

56. Mae gan y llwybrau cerbydau trwy'r ardal gymeriad orffeniad tarmac safonol, ond heb fawr o balmant na chyrbau ffurfiol. Mae rhai ymylon coblog wedi goroesi y tu allan i'r Archddiaconiaeth a Brecon House ac mae llwybr coblog o flaen Pen-y-ffos yn dwyn y dyddiad 1705. Mae yna rai lonydd heb fetlin, gan gynnwys y rhai sy'n arwain at Cloister Hall a'r lôn serth sy'n arwain at Penporthgwyn. Yn gyffredinol, mae goleuadau a dodrefn stryd yn anymwthiol. Sawl blwyddyn yn ôl, cynhaliwyd cynllun mawr llwyddiannus i osod ceblau danddaear a goleuadau dymunol.

Deunyddiau adeiladu

Waliau

57. Mae bron pob adeilad o rwbel lleol (Caerbwdy porffor, tywodfeini gwyrdd/brown a thyffau folcanig), yn draddodiadol wedi'u rendro â chalch neu wedi'u gwyngalchu. Mae nifer o adeiladau wedi'u crafu yn ôl i'r garreg yn y blynyddoedd diweddar. Lle mae plasteri canoloesol wedi hindreulio yn yr Eglwys Gadeiriol a'r Palas, mae lliwiau deniadol y cerrig lleol i'w gweld.
58. Mae tai mwy wedi'u plastro yn nodweddiadol, megis Brecon House. Mae gan Menai, yn eithriadol, ffasâd rwstig. Mae gan dri o'r capeli ffasadau wedi'u plastro.
59. Erbyn diwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg, styco ashlar wedi'i grafu neu waith carreg nadd agored oedd y prif ddewisiadau eraill. Mae ffasadau gydag wyneb carreg da yn cynnwys bythynnod Rheidol, Dyfri ac Ystwyth ar y Stryd Fawr a Theras Trehenlliw. Roedd gwaith maen diweddarach yn aml gyda manylion brics uwchben drysau/ffenestri. Mae gan Gapel y Tabernacl blaen drud o dywodfaen nadd gyda manylion calchfaen. Mae hen gardiau post yn dangos rhywfaint o dystiolaeth o gladin llechi, ond ychydig sydd wedi goroesi hyd heddiw.

Ffigwr 34 - Cerrig lleol o arlliwiau gwahanol, Palas yr Esgob

Ffigwr 35 -Ffasâd wedi'i rendro traddodiadol

Ffigwr 36 -Ffasâd styco rwstig

Ffigwr 37 - Bythynnod wedi'u lliwio

Ffigwr 38 -Bythynnod gyda blaen cerrig

Ffenestri

60. Mae'r rhan fwyaf o ffenestri hanesyddol yn ffenestri codi pren, fel a ganlyn:-

- Tua 1810-60. Yn nodweddiadol, ffenestri codi â chwarelau bach (6 dros 6 fel arfer) heb gorn gyda barrau gwydro tenau (y traddodiad lleol yw barrau siamffrog yn hytrach na barrau wedi'u mowldio)
- Tua 1860-1920 Yn nodweddiadol ffenestri codi pedair chwarel gyda chyrn, ond hefyd sawl enghraifft o ffenestri codi wedi'u gwydro ychydig, rhai yn eithaf cywrain. Rhai ffenestri bae ar ogwydd, wedi'u hadeiladu o gerrig a phren.

Ffigwr 39 - Ffenestr codi gyda 12 chwarel o'r 19eg ganrif gynnar

Ffigwr 40 - Ffenestr codi wedi'i gwydro ychydig o ddiwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg

Ffigwr 41 -Ffenestr godi gyda 4 chwarel o ddiwedd y 19eg ganrif

Drysau

61. Dechrau/canol y bedwaredd ganrif ar bymtheg. Yn nodweddiadol, drysau pren 6 panel wedi'u paentio. Ychydig o fframiau drysau pren pediment gyda cholofnau/pilastrau. Ffenestri linter gyda gwydriad patrymog.
62. Diwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg - dechrau'r ugeinfed ganrif. Yn nodweddiadol gyda phedwar panel gyda ffenestri petryal uwchben y drws (rhai gyda gwydriad cywrain). Rhai fframiau drysau styco, ond fel arfer nid oes yna ffrâm.

Ffigwr 42 - drws 6 panel

Ffigwr 43 - drws 4 panel

Ffigwr 44 -Drws wedi'i hanner wydro traddodiadol

Toeau

63. Yn nodweddiadol o lechi Gogledd Cymru ar oledf 40°, gan ddisodli'r traddodiad o doeau slyri mortar o lechi lleol brau erbyn diwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg. Erbyn canol yr ugeinfed ganrif, roedd llawer o'r toeau llechi lleol oedd yn weddill wedi'u gorchuddio â sment, rhai gydag asennau'n cuddio atgyfnerthiad gyda weiren bigog.
64. Yn nodweddiadol, manylion bargod plaen, ac eithrio'r tai talcen a ffafrir yn lleol gyda'u hestyll tywydd dwfn ac weithiau addurniadol.

Ffigwr 45 - to wedi'i growtio â sment

Ffigwr 46 -Toeau o lechi Gogledd Cymru

Simneiau

65. Yn hanesyddol o rwbel gyda chonglfeini sgwâr a fflonsio trwm dros wyneb llechi.
66. Erbyn diwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg, roedd brics fel arfer yn cael eu defnyddio, yn nodweddiadol gyda chorbelau dwfn a photiau. Roedd y brics coch naill ai'n cael eu cludo i mewn o Wlad yr Haf neu'n cael eu prynu o Borthgain gerllaw.

67. Mae'r simneiau crwn cynnar yn y Palas, ar ddiwedd yr oesoedd canol neu'r unfed ganrif ar bymtheg, yn cael eu hadleisio yn yr hen ysgol Fictoraidd yn Quickwell Hill.

Ffigwr 47 - corn simdde carreg

Ffigwr 48 - corn simdde brics

Ffigwr 49 -Simneiau crwn o'r oesoedd canol, Palas yr Esgob

Ffigwr 50 - Simneiau crwn Fictoraidd

Ffiniau

68. Mae'r rhan fwyaf o dai yn wynebu'r palmant (collwyd rhai cyrtiau blaen oherwydd gwaith i ledu ffyrdd ar y Stryd Fawr yng nghanol yr ugeinfed ganrif, collwyd rhai cyrtiau blaen i wneud lleoedd ar gyfer ceir)
69. Mae gan sawl eiddo gyrtiau blaen bas gyda waliau cerrig/wedi'u rendro, llawer ohonynt â haearn bwrw addurnol o ddiwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg neu reiliau dur o ddechrau'r ugeinfed ganrif.
70. Mae rhai eiddo mwy gyda gerddi ffrynt dyfnach wedi'u ffinio â waliau neu wrychoedd, yn enwedig yn y Clos lle mae rhai tai wedi'u lleoli o fewn tiroedd mawr

Ffigwr 51 - Cwrt blaen rheiliog, Filas yr Eglwys Gadeiriol

Ffigwr 52 - waliau gardd yn y Clos

Lleoliad Tirwedd

71. Mae Tyddewi yn gorwedd o fewn Tirwedd Hanesyddol Gofrestredig Tyddewi a Phenrhyn Dewi, Mae'r ardal yn cynnwys tystiolaeth greiriol o ddefnydd tir, defodau a gweithgaredd crefyddol o'r cyfnod cynhanesyddol ymlaen, gan barhau i'r oes Gristnogol fel Ynys Dewi, cartref a thiriogaeth Dewi Sant, nawddsant Cymru. Ystyrir hon yn un o'r tirweddau mwyaf arwyddocaol yn ddiwylliannol ac uchel ei chlod yng Nghymru heddiw.
72. Mae Canllawiau Cynllunio Atodol Asesiad Cymeriad Tirwedd Awdurdod Parc Cenedlaethol Arfordir Penfro yn nodi arwyddocâd rhyngwladol y Ddinas yng nghyd-destun ehangach ei lleoliad o fewn llwyfandir arfordirol gyda'i chysylltiadau gweledol, hanesyddol a diwylliannol â'r Eglwys Gadeiriol - a rennir yn ddwy er enghraifft gan lwybrau pererinion hynafol sydd o arwyddocâd bydeang.
73. O'r ffyrdd modern o'r gogledd a'r dwyrain, mae'r Clos wedi'i chuddio o'r golwg, y ddinas yn rhyfeddol o anamlwg, er gwaethaf y cefn gwlad gwastad amgylchynol. I ryw raddau, mae hyn oherwydd natur isel y datblygiad maestrefol a phresenoldeb rhai coed (yn enwedig yn y fynedfa ddwyreiniol, wrth y Grove), ond mae hefyd oherwydd diffyg adeilad tirnod gweladwy. Fel Dinas Gadeiriol, ni allai'r cyferbyniad â dywedir Caersallog neu Lincoln fod yn fwy.

Ffigwr 53 - Mynedfa o'r Grove

74. Yn agosach ati, mae'r **golygfeydd** i'r Ardal Gadwraeth yn amrywio'n ddramatig. O'r dwyrain (yr A487), mae tyred Oriel-y-Parc a'r coed yn y Grove yn darparu mynedfa ddeniadol i'r Ardal Gadwraeth. Yn llai gwahanol yw'r dull gogleddol o ganol y ddinas o'r A487, heibio rhywfaint o ddatblygiad maestrefol a phen gogleddol Stryd Newydd - ffin yr Ardal Gadwraeth heb 'pentan llyfrau'. O fân lwybrau o'r gogledd ddwyrain (Porthclais a Chlegyr Boia), mae golygfeydd deniadol ar draws cefn gwlad tuag at ben tŵr yr Eglwys Gadeiriol (sydd bron yn edrych yn swrrealidd o'r agwedd hon). O ffordd Clegyr Boia, mae'r rhan fwyaf o'r ddinas i'w gweld, gyda Chapel y Tabernacl ar y nenlinell. Ceir golygfeydd o'r Ddinas o'r ffordd o Rhosson ar draws Rhostir Trefeiddan, gyda thŵr yr Eglwys Gadeiriol yn y blaendir. Mae golygfa fwy dramatig yn bodoli o'r ffordd de-ddwyreiniol o Borth Mawr, lle mae'r Ddinas yn ymddangos ar y nenlinell, wedi'i ddominyddu gan feindwr tenau Capel y Tabernacl. O Benarthur (tua'r de), mae llinell y gorwel yn is, mae Capel y Tabernacl yn codi uwchben pinaclau tŵr y Gadeirlan.

Ffigwr 54 - golygfeydd o Benrhiw

Ffigwr 55 -Yr olygfa o Feidr Chwech-Erw

75. O'r tu mewn i'r Ardal Gadwraeth ei hun mae yna nifer o **olygfeydd allweddol**, yn amrywio o'r golygfeydd tuag at Benlan o Sgwâr y Groes i'r golygfeydd o Deanery Hill i lawr i Merrivale. Amlinellir y rhain ar y mapiau Ardal Cymeriad mewnosodedig.

Ffigwr 56 - Golygfa o'r Pebbles

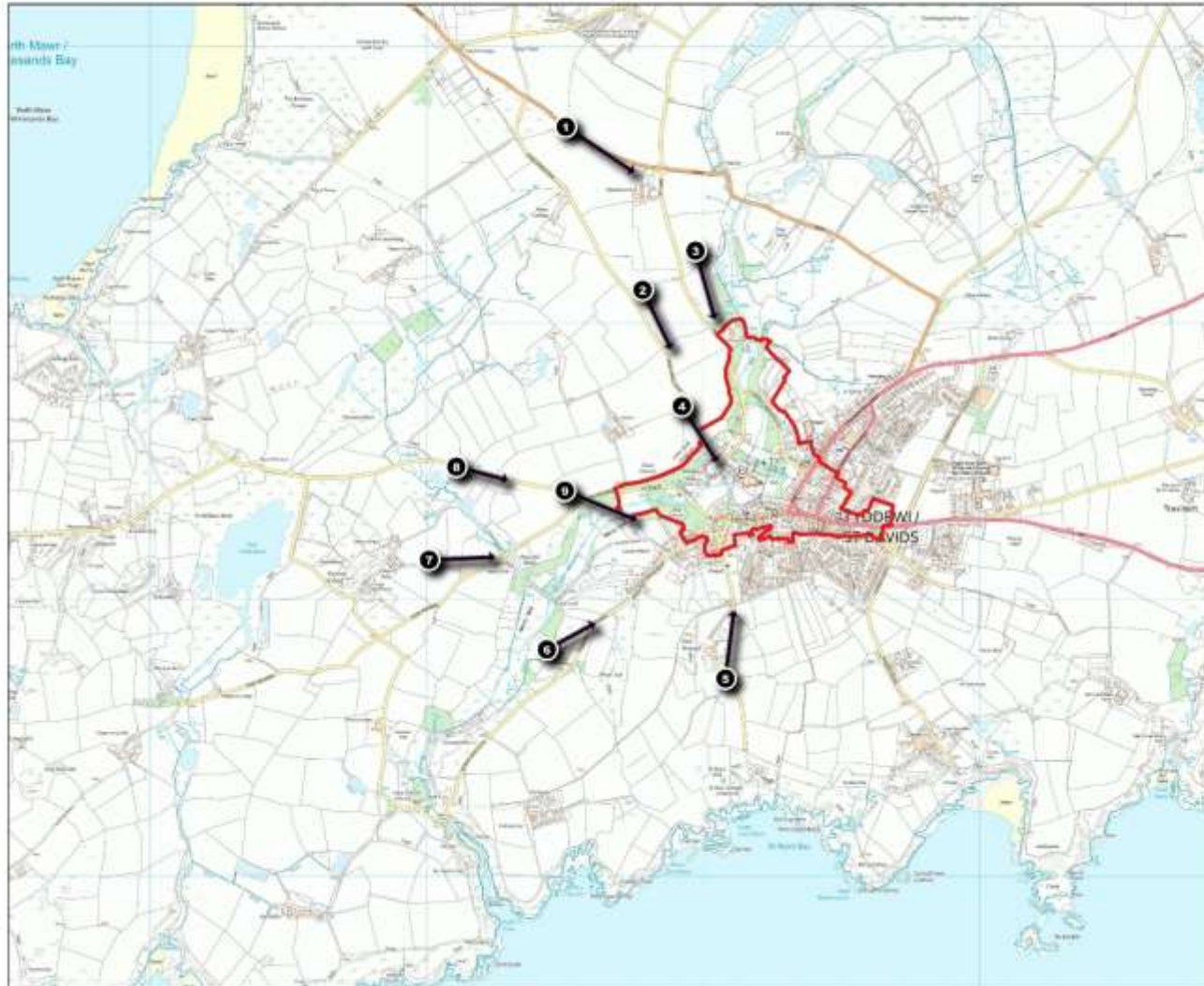
Ffigwr 57 -Yr olygfa o Deanery Hill

76. Hefyd i'w gweld ar y mapiau mewnosodedig mae **cipolygon allweddol** o'r tu mewn i'r Ardal Gadwraeth tuag at wrthrychau/tirnodau/pwyntiau o ddiddordeb. Mae'r rhain yn cynnwys golygfeydd wedi'u 'fframio', fel yr un trwy Stryd Goat tuag at yr Eglwys Gadeiriol i'r olygfa o Gapel Ebeneser o Stryd Lleian.

Ffigwr 58 -Cipolwg ar Gapel Ebeneser o Stryd Lleian

Map o Olygfedd Amlwg Tyddewi

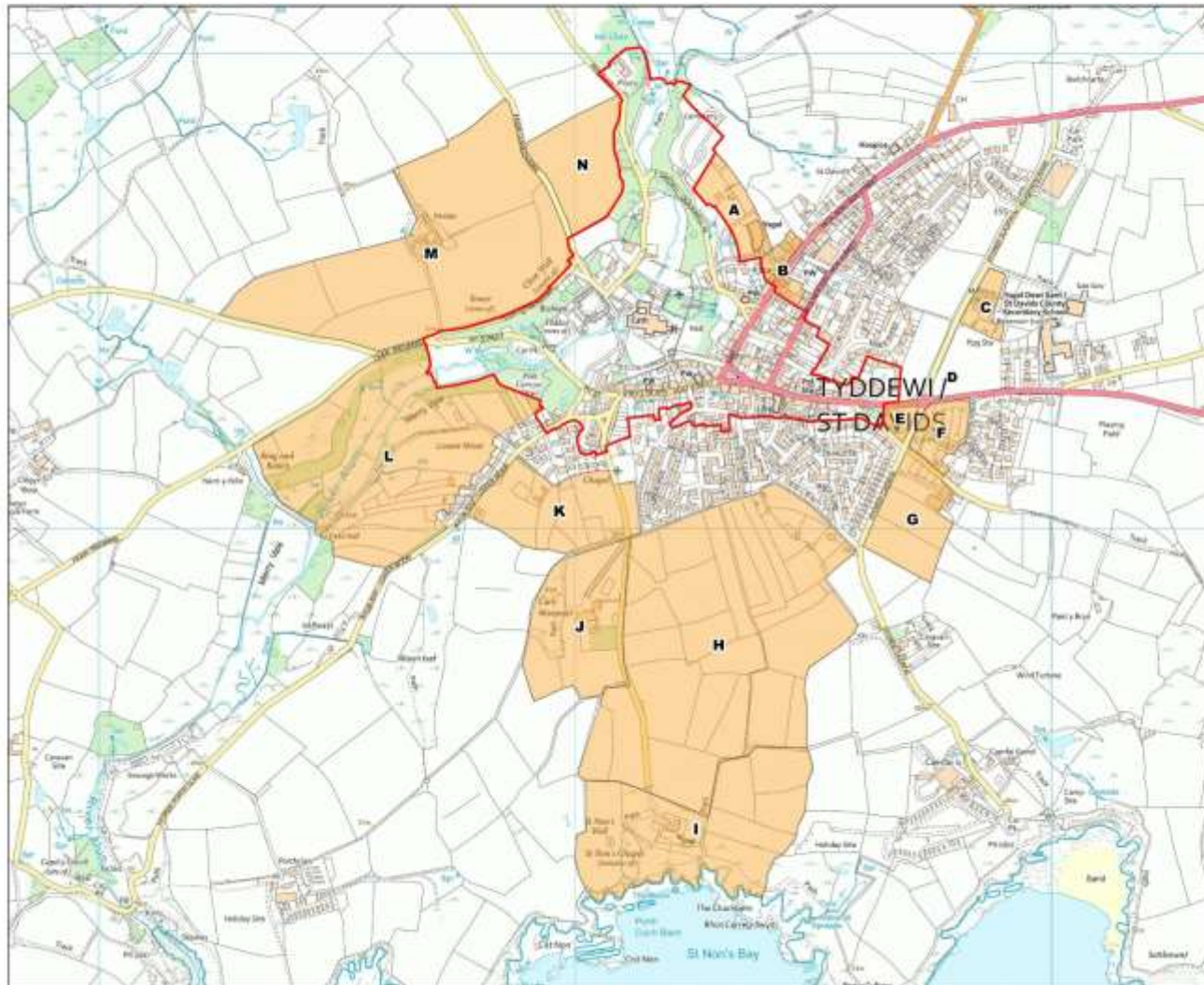

Tyddewi Ardal Gadwraeth Dynodwyd 1977 Ymestynnwyd 1995 MAPIAU 3

1. O B4583 ger Penarthur. Graddfa Y ddinas i'w gweld ar linell gorwel isel gyda Chapel Tabernacl yn amlwg; pinnau bla y Gaderlan i'w gweld.
2. O Feidr Chwecch-erw. Panorama gwych o'r ddinas, mynwent, Ysgol Bro Dewi, Tŷ Crwn, Capel Ebeneser, y Gaderlan, Warpool Court.
3. O'r lôn wledig rhwng Penarthur a Phenrhaw. Golygfeydd yn y peltter o'r ddinas uwchben bla y Gaderlan, gyda mendiwr bychan y Tabernacl yn ddramatig ar ei ben. Cyferbyniad unigryw rhwng trefun a lle gwledig iawn.
4. O'r lôn wledig rhwng Pen-porth-gwynn a Phenlan. Golygfeydd gwych dros Glos y Gaderlan yn dangos y Gaderlan a'r llys, gyda'r tri chapel yn talfu eu cysgod dros y ddinas ar y gorwel.
5. I'r gogledd o Eglwys Santes Non. Lôn wledig gyda chlododau nodweddiadol. Stryd Fawr i'w gweld i'r gogledd-ddwyrain; golygfeydd gwych tuag at Garn Llied a Phenben.
6. Gogledd-ddwyrain o Bortholais. Lôn wledig, golygfeydd tuag at Lower Moor gyda golygfa anarferol o dŷ y Gaderlan yn codi uwchben y gorwel.
7. I'r gogledd-ddwyrain o Glegyr Boia. Lôn wledig gyda chlododau, golygfeydd yn dangos y mwyafrif o'r ddinas gyda'r eglwys gadeiriol yn y blaendir a Tabernacl ar linell yr awyr.
8. I'r dwyrain o Rhosson. Rhosstr eang gyda Chlegyr Boia i'r de. Golygfeydd yn y peltter o'r ddinas gyda thŷ y Gaderlan a Fflem Penlan.
9. Golygfa o gyffordd y ffordd i Dreginnis a Phorthtalin. Golygfeydd gwych o du blaen y Gaderlan yn codi uwchben y coed gyda'r ddinas yn gellid.

Tyddewi

Ardaloedd anghysbell sy'n bwysig i leoliad a chymeriad yr Ardal Gadwraeth

Tyddewi Ardal Gadwraeth Dynodwyd 1977 Ymestynnwyd 1995 MAPIAU 4

- A. Ardal amwg i'w gweld o'r De-orllewin o amgylch Clogyr Bola, gan fod yn gefndir i dŵr yr eglwys gadeiriol, yn cynnwys 'Wyndcliffe' ac Ysgol Bro Dewi.
- B. Eiddo traddodiadol yn wynebu New Street.
- C. Ffermdy ac adeiladau hanesyddol (Glastryn). Grŵp o goed yn amwg ar y gorwel wrth edrych arnynt o Benarthur i'r Gogledd-orllewin.
- D. Gwrychoedd traddodiadol ar ochr ogleddol yr A487 gan greu prif fynedfa i Dyddewi o'r dwyrain.
- E. Canolfan Gwrybodaeth Tyddewi, adeilad modern allweddol sy'n fynedfa amwg i'r Stryd Fawr.
- F. Maes parcio wedi'i dirlunio'n dda a chae agored.
- G. Caeau pellennig, tŵr amwg Tŵr-y-telin, yn bwysig yn bensaernïol ac yn hanesyddol ac fel tirnod.
- H. Caeau agored anghysbell sy'n cynnwys llwybrau hanesyddol peidd / cerig ar oledf a chaeau rhesog canoloesol sydd wedi goroesi.
- I. Rhan o Eglwys y Santes Non o bwysigrwydd pensaernïol, archeolegol a thirwedd: pwysigrwydd hanesyddol mawr fel man geni Dewi Sant.
- J. Mae Gwesty'r Warpool Court o bwysigrwydd hanesyddol a phensaernïol: ynghyd â Charn Warpool, yn nodweddion tirwedd sylweddol wrth edrych arnynt o'r gogledd a'r gorllewin.
- K. Y Fagwr, adeiladau allanol a gardd â mur o'i chwmpas o bwysigrwydd pensaernïol / hanesyddol gyda chaeau agored yn codi i Garn Warpool.
- L. Lower Moor a Merry Vale o bwysigrwydd ecolegol / tirwedd, safle cafn melyn a melyn sydd o bwysigrwydd hanesyddol / pensaernïol / archeolegol.
- M. Cefndir tirwedd gwych i Glos y Gadeirlan ddiaffordd wrth edrych o'r ddinas ei hun; yn cynnwys caeau agored gyda fferm draddodiadol (Penlan), yr olaf hon o bwysigrwydd pensaernïol / hanesyddol.
- N. Caeu agored sy'n rhan o'r cefndir i Glos y Gadeirlan wrth edrych arnynt o'r fywnt.

Canllawiau Lleol a Chynigion Rheoli

77. Gall addasiadau modern amhriodol effeithio'n andwyol ar ymddangosiad golygon adeiladau a gallant hefyd fod yn niweidiol yn gorfforol i'r adeiladwaith hanesyddol. Ymhlith y nodweddion gwreiddiol pwysig sydd dan fygythiad gan addasiadau o'r fath y mae blaenau siopau, ffenestri codi pren, drysau a chasinau drysau, canllawiau haearn bwrw, rheiliau, nwyddau dŵr glaw, a photiau a chyrn simnai. Mae'n bwysig, felly, fod perchnogion a deiliaid eiddo yn atgyweirio a newid y nodweddion hyn yn y ffordd gywir. Mae'r manylion bach sydd wedi cronni ar y strydlun yn rhan annatod o'i gymeriad ac mae angen gofal arbennig i'w gwarchod.
78. Dylai unrhyw waith arfaethedig gynnwys asesu pob safle ac adeilad o ran ei gyfraniad at gymeriad ac ymddangosiad yr Ardal Gadwraeth, ei werth hanesyddol, ei ffurf adeiladu a'i berfformiad technegol, gan gynnwys presenoldeb diffygion neu unrhyw fygythiadau eraill i oroesiad ei adeiladwaith. Dylid ceisio cyngor arbenigol ar bob prosiect mawr, yn ddelfrydol gan bensaer, syrfêwr adeiladau neu gynllunydd sydd â phrofiad o weithio yn yr amgylchedd hanesyddol. Dylai hyd yn oed y gweithrediadau symlaf fod yn seiliedig ar ddealltwriaeth o sut mae adeilad penodol yn 'gweithio', ynddo'i hun ac mewn perthynas â'i leoliad. Dylai unrhyw waith i adeiladau mwy ac adeiladau o werth hanesyddol eithriadol fod yn seiliedig ar gynllun cadwraeth a ymchwiliwyd yn gynhwysfawr, yn seiliedig ar Egwyddorion Cadwraeth Cadw ar gyfer Rheoli Amgylchedd Hanesyddol Cymru yn Gynaliadwy <https://cadw.gov.wales/historicenvironment/conservation/conservationprinciples>
79. Nid yw dynodiad Ardal Gadwraeth yn atal newid ond mae'n ffurfio fframwaith i'r dref ddatblygu ynddo heb golli unrhyw un o'r priodoleddau sy'n ei gwneud yn arbennig.

Adeiladau Rhestredig a Henebion Cofrestredig

80. Mae'r rhain yn ddarostyngedig i reolaethau o dan ddeddfwriaeth ar wahân. Mae rheolaeth adeilad rhestredig yn cael ei weithredu gan Awdurdod y Parc Cenedlaethol, a rheolaeth Henebion Cofrestredig gan Cadw. Mae rhestru adeiladau yn cynnwys eu tu allan, y tu mewn a'r cwrtiau hanesyddol (y myth cyffredin yw bod rhestru'n berthnasol i ffasadau yn unig).

Cynnal a Chadw

81. Gwneud gwaith cynnal a chadw rheolaidd i adeilad yw'r ffordd orau a mwyaf economaidd o warchod ei adeiladwaith. Cyfrifoldeb perchnogion a phreswylwyr yw gofalu am adeilad. Bydd adeilad sy'n cael ei ofalu amdano yn cadw ei werth a bydd yr angen am waith atgyweirio helaeth yn cael ei osgoi. Y mater pwysicaf yw amddiffyn rhag dŵr a thamprwydd yn treiddio drwodd. Y pethau cyntaf y dylid eu hatgyweirio yw toeau, landeri a pheipiau dŵr. Efallai y bydd perchnogion adeiladau mawr yn ystyried creu cynllun cynnal a chadw yn seiliedig ar archwiliadau gweledol blynyddol ac arolwg manwl bob pum mlynedd.

Gwaith cynnal a chadw o ddydd i ddydd

82. Dylai perchnogion adeiladau a phreswylwyr sicrhau bod y tasgau canlynol yn cael eu gwneud yn rheolaidd:
- **Clirio dail a malurion** yn enwedig ar ôl yr hydref, a chanolbwyntio'n benodol ar gwteri a nwyddau dŵr glaw. Cyfnod o law trwm yw'r amser gorau i weld unrhyw ddiffygion.
 - **Rheoli twf planhigion** sy'n gallu cyflymu dirywio ac weithiau achosi niwed i strwythur adeiladau. Dylid lladd eiddew trwy ei dorri wrth ymyl y ddaear a gadael iddo wywo cyn ceisio tynnu'r gwreiddiau o'r wal. Mae angen sbot-drin falerian.
 - **Chwilio am ymosodiadau gan bryfed a dadfeiliad ffwngaid** sy'n gallu cael eu hachosi gan damprwydd ac awyru gwael.
 - **Cadw golwg ar yr awyru** i sicrhau nad yw unrhyw ddelltiau sy'n awyru mannau o dan y lloriau wedi'u blocio. Gall diffyg awyru arwain at amodau lle gall dadfeiliad ffwngaid gydio.
83. Dylai gwaith cynnal a chadw rheolaidd leihau'r angen am atgyweiriadau mawr i'r holl i bob adeilad, a dylai atgyweirio nodweddion gwreiddiol fod yr opsiwn cyntaf i'w ystyried bob amser. Fodd bynnag, bydd rhai elfennau yn cyrraedd diwedd eu hoes yn y pen draw, ac os felly bydd yn rhaid ystyried ailosod gan ddefnyddio deunyddiau traddodiadol a thechnegau atgyweirio profedig. Y dewis arall yw colli gwerth hanesyddol adeiladau unigol ac erydiad graddol diddordeb arbennig yr ardal gadwraeth. Pwrpas atgyweirio unrhyw adeiladau yn yr ardal gadwraeth yw atal, neu arafu o leiaf, y broses o bydru heb niweidio na newid nodweddion sy'n cyfrannu at ei bwysigrwydd hanesyddol/pensaernïol.
84. *Gall diffyg gwaith cynnal a chadw parhaus arwain at ddirywiad yn adeiladwaith yr adeilad, er enghraifft, os oes gwteri ar goll neu os na chaiff toeon sy'n gollwng eu hatgyweirio, sy'n golygu bod dŵr yn treiddio i rannau o'r adeilad sydd dan fygythiad.*

Toeau

85. Toeon ardal drefol sy'n ffurfio'r nenlinell a phroffil gweledol strydlyn ac mae'n rhan bwysig iawn o'i hunaniaeth. Y cyfuniad o ddeunyddiau, manylion, ffurf a chrynswrth sy'n creu'r 'het', sy'n eistedd uwchlaw'r adeilad ac sy'n hanfodol i'w gymeriad. Er nad yw llawer o'r manylion yn weledol ar lefel y stryd bob amser, mae'r topograffi lleol yn caniatáu golygfeydd tuag at, ar draws a thros y toeon o rannau gwahanol o'r dref. Mae'r to, yn ôl ei natur, yn rhan hollbwysig o amddiffyniad adeilad rhag y tywydd ac, fel y cyfryw, dyma un o'r mannau pwysicaf i ganolbwyntio gwaith cynnal a chadw ac atgyweirio rheolaidd arno.

Gorchuddion Toeon

86. Mae mwyafrif yr adeiladau'n defnyddio llechi naturiol, a dylid defnyddio'r rhain ar gyfer unrhyw waith atgyweirio neu amnewid. Dylai cribau, bargodion a manylion eraill gael eu gosod mewn mortar gydag uniadau bôn. Nid yw'n briodol defnyddio teils concrid a chlai.

87. Mae llechi naturiol wedi'u mewnforio sy'n cyd-fynd â lliw llwyd neu gruglas y llechi Cymreig gwreiddiol yn ateb mwy cost-effeithiol, ond mae'n bwysig cael y llechi o chwarel ag enw da er mwyn osgoi problemau tymor hwy sy'n gysylltiedig â chydnewyddedd pan fydd y llechi'n cael eu treulio gan y tywydd. Mae llechi artiffisial, er eu bod weithiau'n anodd eu gwahaniaethu oddi wrth ddeunydd naturiol pan fyddant yn newydd, yn hindreulio mewn ffordd wahanol a bydd, dros amser, yn ymddangos yn wahanol i'r cynnyrch go iawn. Os caiff y to ei inswleiddio, dylid ei osod ar lefel y nenfwd, neu rhwng y trawstiau, os yw'r awyru'n ddigonol (drwy fylchau yn y bondo, nid tyllau aer sy'n cael eu gosod gan y perchennog ar oledf y to). Bydd inswleiddio ar ben y trawstiau yn codi proffil y to gan arwain at broblemau posibl mewn manylion yn y bondo a lle mae'n ffinio ag adeiladau eraill. Fodd bynnag, gall cyflwyno lefelau uchel o inswleiddio i adeiladau hŷn achosi anwedd a dirywiad dilynol.

Ffenestri to a dormerau

88. Pan gaiff croglofftydd eu trawsnewid a bod angen ffenestri to neu ddormerau, dylid eu gosod fel arfer ar gefnluniau gan eu bod yn torri ar draws llinell barhaus goledf y to ar ochr y stryd. Dylid osgoi ffenestri dormer newydd, lle nad oedd dormerau yn bodoli o'r blaen, lle y bo'n bosibl, gan eu bod yn effeithio'n andwyol ar broffil y to, a maint a chydbwysedd ffurf a chrynswth yr adeilad. Lle mae dormerau gwreiddiol yn bodoli, dylid hefyd osgoi unrhyw newidiadau i'r mesuriadau a'r maint cyffredinol. Dylid ystyried defnyddio fersiynau modern o ffenestri to haearn bwrw cynnar (i'r mesuriadau a'r maint cywir, ynghyd â bar gwydro fertigol) er mwyn cadw cymeriad y to cymaint â phosibl. Mae gan lawer o weithgynhyrchwyr ffenestri Ffenestri To Cadwraeth gwydr dwbl arbennig, sydd wedi'u cynllunio i eistedd ar arwyneb y to.

Simneiau a Chyrn Simneiau

89. Mae cyrn a photiau simnai yn ychwanegu at ddiddordeb ac amrywiaeth y nenlinell a'r strydlun. Dylid cadw simneiau a'u hatgyweirio gan osod potiau clai newydd yn ôl yr angen. Pan fydd corn gwreiddiol wedi'i wneud yn fyrrach, yna dylid ei ailadeiladu i'w uchder gwreiddiol. Lle nad oes unrhyw dystiolaeth o batrwm y corn gwreiddiol yn bodoli, dylid cadw at yr arddull leol, fel arfer gyda chysiau corbelog yn bargodi ar y pen. Mae'r mwyafrif o'r cyrn simnai yn rhai brics coch, ond beth bynnag fo'r deunyddiau, dylid dilyn yr adeiladwaith gwreiddiol.

Panelli Solar Dŵr a Phaneli Solar Ffotofoltäig

90. Bydd yr angen i hyrwyddo effeithlonrwydd ynni yn cael ei gydbwysu yn erbyn yr angen i amddiffyn cymeriad ac ymddangosiad yr ardal wrth ddelio â chynigion ar gyfer paneli solar mewn Ardaloedd Cadwraeth. Oherwydd sensitifrwydd yr Ardal Gadwraeth i addasiadau modern, bydd angen ystyried lleoliad a dyluniad y paneli yn ofalus.
91. Ni fydd gosod paneli yn briodol ar brif weddau adeiladau neu mewn lleoliadau amlwg o fewn Ardaloedd Cadwraeth. Dylid ystyried lleoliadau amgen yng

nghefn adeiladau, ar dai allan atodol neu wedi'u gosod ar y ddaear, lle na fyddai'r paneli yn weladwy o'r briffordd. Ni ddylai paneli estyn allan fwy na 200mm o'r to neu arwyneb y wal.

92. Dylai'r paneli fod o liw tywyll a dylai'r fframiau fod yn llwyd neu ddu mat. Dylid osgoi paneli glas lliw golau safonol gyda fframiau llwyd golau adlewyrchol.

Landeri a Pheipiau Dŵr

93. Dylid ystyried defnyddio landeri haearn bwrw traddodiadol (neu alwminiwm bwrw) wrth adfer adeiladau treftadaeth. Dylid defnyddio landeri hanner crwn syml bob amser ar adeiladau cynharach. Mae landeri hanner crwn a rhai patrwm pigfain yn addas ar gyfer adeiladau diweddarach. Nid yw deunyddiau uPVC rhatach mor gryf ag haearn bwrw neu alwminiwm bwrw ac maent yn fwy agored i effaith a difrod tywydd, yn ogystal â chamdroad, sydd weithiau'n effeithio ar raddiant a chwymp naturiol landeri gyda'r risg o ganlyniad o ollyngiadau a threiddiad dŵr i mewn i adeiladwaith yr adeilad. Gall uPVC o ansawdd gwell fod yn addas mewn cyd-destun modern neu i weddau llai.

Ffenestri a Gwydro

94. Ffenestri yw 'llygaid' adeilad a chanolbwynt ei gymeriad. Ffenestri codi llithro â hongiad dwbl sydd i'w gweld yn bennaf yn yr ardal gadwraeth. Mae newidiadau i fesuriadau agoriadau ffenestri a/neu'r ffenestri eu hunain bob amser yn cael effaith andwyol ar ffasâd yr adeilad yn gyffredinol. Dylid osgoi ymgorffori holltau awyru, oherwydd eu heffaith andwyol ar y cymeriad cyffredinol.
95. Dylid cadw ac atgyweirio ffenestri codi gwreiddiol bob amser, oni bai bod hynny'n hollol anymarferol. Anaml iawn y bydd angen gosod rhai newydd yn eu lle. Mae dadfeiliad fel arfer i'w weld o gwmpas y silliau lle gellir asio pren newydd i mewn. Mae'r gwydr crwm neu'r gwydr silindr gwreiddiol yn deneuach gydag arwyneb mwy anwastad o gymharu â gwydr nofiol modern gan roi adlewyrchiadau mwy cynnil, a lle mae wedi goroesi, dylid ei gadw bob amser. Mae'n debygol y bydd angen pwysau ffenestr trymach ar wydr modern trymach er mwyn gwrthbwysu'r ffenestr. Pan fydd yn rhaid gosod ffenestr newydd, yn hytrach na'i hatgyweirio, dylai'r ffenestr newydd fod yn un bren a dylai gyd-fynd yn union â'r ffenestr wreiddiol. Lle bo gwydr dwbl yn bosibl, rhaid rabelu'r unedau wedi'u selio yn draddodiadol a rhaid iddynt fod o fanyleb fain er mwyn caniatáu manylion saernïaeth main traddodiadol. Dylid cadw silliau ffenestr llechi gwreiddiol lle y bo'n bosibl.
96. Mae cael gwared â ffenestri anghydnaws nad ydynt yn wreiddiol i'r adeilad, a gosod rhai i efelychu'r math a'r patrwm hanesyddol yn cael ei annog. Pan fydd y ffenestri gwreiddiol wedi cael eu newid yn amhriodol, bydd ffenestri o ddeunyddiau anhraddodiadol sy'n efelychu'r dyluniad gwreiddiol yn cael eu hystyried yn ffafriol, yn amodol ar gytuno ar y fanyleb fanwl. Bydd angen caniatâd cynllunio o fewn Erthygl 4(2).

97. Lle mae deiliaid tai yn dymuno efelychu ffenestri anhraddodiadol presennol, ni fydd angen caniatâd cynllunio ar yr amod bod y ffenestri yn dyddio cyn dynodiad yr ardal gadwraeth a chynigir atgynyrchiadau union gywir.
98. Pan fydd y ffenestri gwreiddiol neu hanesyddol wedi goroesi ac mae posib eu hatgyweirio a'u huwchraddio, ni roddir caniatâd cynllunio i ailosod deunyddiau eraill o fewn Erthygl 4 (2).

Drysau

99. Mae llawer o'r materion sy'n berthnasol i ffenestri a gwydro hefyd yn berthnasol i ddrysau. Lle y bo'n bosibl, dylid cadw ac atgyweirio drysau pren traddodiadol. Pan fo angen, dylai drysau newydd ddilyn arddull y drws gwreiddiol os yw'n hysbys, neu dylai gyd-fynd â'r cyfnod adeiladu gwreiddiol. Er bod patrymau drysau traddodiadol, ar y cyfan, yn fwy amrywiol na ffenestri, mae rhai egwyddorion cyffredinol yn berthnasol. Pan fo angen drysau newydd, dylent ddilyn arddull y drws gwreiddiol os yw'n hysbys, neu dylai gyd-fynd â'r cyfnod adeiladu gwreiddiol. Rhaid cadw, atgyweirio a chynnal a chadw ffenestri linter, casinau drysau a nodweddion ategol eraill bob amser. Mae cynllun ac arddull y gwaith haearn hefyd yn bwysig a dylai gyd-fynd â chynllun ac arddull y drws gwreiddiol. Dylid osgoi handlenni lifer allanol.
100. O fewn Erthygl 4 (2), nid oes angen caniatâd cynllunio ar gyfer atgyweirio neu ailosod drws hanesyddol sydd union yr un fath â'r hen un a lle mae deiliaid tai yn dymuno atgynhyrchu drysau anhraddodiadol presennol, ni fydd angen caniatâd cynllunio ar yr amod bod y drysau yn dyddio cyn y dynodiad ardal gadwraeth a bod union atgynyrchiadau yn cael eu cynnig.

Portshys a chanopiâu

101. Dylai portshys a chanopiâu adlewyrchu traddodiadau lleol o symlrwydd a defnyddioldeb, gyda chanopiâu gwastad, neu gyda bracedi neu doeau ar oled. Dylid atgyweirio neu adfer casinau drws mwy addurnedig.

Mynediad i bobl anabl

102. Mae angen darparu mynediad i bobl anabl, er mwyn cydymffurfio â deddfwriaeth hygyrchedd. Mae bob amser yn bwysig sicrhau y caiff y rheoliadau a'r canllawiau ategol eu dehongli'n gywir ar gyfer Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth. Lle y gwneir gwaith o'r math hwn, dylid gwneud hynny mewn modd sensitif a gan ystyried egwyddorion cyffredinol mesuriadau, cynllun, deunyddiau a chreffftwaith sy'n berthnasol i'r adeilad cyfan.

Gwaith pwyntio a gorffeniadau waliau

103. Mae'n well defnyddio mortar calch yn hytrach na mortar sment caled ar atgyweiriadau ac estyniadau i adeiladau hanesyddol a dylai gwaith pwyntio cerrig a brics, ar atgyweiriadau ac adeiladau newydd, ddilyn manylion traddodiadol, gydag uniadau cyfwyneb, cilannog neu ddwbl, gan sicrhau nad

yw'r mortar yn ymestyn dros y brics neu'r cerrig o'i amgylch. Dylid defnyddio'r un deunydd yn lle mortar calch presennol bob amser a dylid ceisio cyngor ar gyfansoddiad neu dechnegau gan Swyddog Cadwraeth Adeiladau yr Awdurdod. Mae'n dderbyniol defnyddio rendr yn y mwyafrif o achosion, ac mae'n well cael gorffeniad llyfn - dylid defnyddio rendr calch ar gyfer atgyweiriadau neu estyniadau i adeiladau hanesyddol a dylid ei orffen mewn lliw pastel.

104. Mae hongian llechi yn arfer traddodiadol ar gyfer gweddau agored (sydd hefyd yn gyfle i inswleiddio pan fyddant newydd eu hadeiladu). Rydym yn annog pobl yn gryf i beidio â chael gwared â llechi hongian hanesyddol.

Blaenau Siopau ac Arwyddion

105. Mae'r blaen siop traddodiadol yn ffurfio 'ffrâm' ar gyfer yr arddangosfa ffenestr, sy'n cynnwys y ffasgia uwchben, y rhan o dan y ffenestr a'r pilastrau bob ochr. Dylai mesuriadau pob rhan greu cyfansoddiad cytbwys. Gall y fynedfa i'r adeilad fod yn y canol neu ar un ochr yn dibynnu ar led yr eiddo. Dylid cadw ac atgyweirio stepiau addurnedig mewn drysau cilfachog. Dylai'r ffasgiâu gael eu gorffen ar y brig gyda mowldiad cornis a'i ddal bob ochr gan gynhalbost neu gorbél, sy'n gweithredu fel capan colofn i'r pilastrau. Bydd y defnydd o deils ar y rhan o dan y ffenestri yn helpu i wrthsefyll dŵr ac yn rhoi manylyn traddodiadol.
106. Dylai blaenau siopau traddodiadol sy'n bodoli, neu elfennau sydd wedi goroesi, gael eu cadw a'u hatgyweirio lle bynnag y bo'n bosibl. Gellir cuddio nodweddion gwreiddiol o dan arwynebau diweddarach. Pan fydd blaenau siopau wedi'u colli'n llwyr ond bod tystiolaeth ffotograffig o'u cynllun gwreiddiol yn bodoli, atgynhyrchiad manwl fydd y dewis mwyaf priodol. Lle nad oes tystiolaeth o'r gwreiddiol yn bodoli, gellid defnyddio cynllun modern sy'n dilyn egwyddorion y 'fframio' gwreiddiol. Pan fydd adeiladau ar wahân wedi'u cyfuno i greu un uned, dylai pob adeilad gael ei wyneb unigryw ei hun er mwyn cynnal rhythm a mesuriadau'r strydlun. Ni ddylai'r un ffasgia gario dros y ddau ffasâd. Dylid isrannu'r ffenestr yn fertigol er mwyn cynnal mesuriadau nodweddiadol yr adeilad a'r cyd-destun. Dylai llythrennau a dyluniad graffig fod yn gymesur, yn briodol i'r cyd-destun ac nid yn generig.
107. Bydd Awdurdod y Parc Cenedlaethol yn paratoi Canllawiau Cynllunio Atodol ar ddylunio blaen siop.

Lliw

108. Mae lliw hefyd yn rhan bwysig o nodweddion cyffredinol y dref. Dylai'r rendr fod fel rheol mewn lliwiau pastel a dylai pren wedi'i baentio fod yn llwydwyn gyda lliwiau cryf fel arfer wedi'u cadw ar gyfer drysau ffrynt, rheiliau a blaenau siopau.

Muriau terfyn a rheiliau

109. Mae llawer o strydoedd ac eiddo preswyl yn cadw cyrtiau muriog neu rheiliog, sy'n hanfodol i gymeriad arbennig yr ardal gadwraeth. Mae angen rhoi sylw

arbennig i sicrhau nad yw muriau terfyn a rheiliau yn cael eu tynnu i ganiatáu parcio ac nad ydynt yn cael eu hamnewid yn amhriodol.

110. Yn gyffredinol dylid paentio gwaith haearn mewn lliwiau tywyll neu i gyd-fynd â 'lifrai' y tŷ. Mae'n well osgoi'r 'du ac aur treftadaeth' a geir ym mhobman.
111. Mae gerddi ffrynt yn amwynder lleol pwysig. Maent yn cyfoethogi'r ardal gadwraeth yn weledol a gallant ddarparu draeniad cynaliadwy.

Datblygiadau newydd o fewn yr ardal gadwraeth

112. Yn gyffredinol, pan gynigir datblygiadau a/neu estyniadau newydd, mae'n bwysig eu bod yn seiliedig ar egwyddorion dylunio cadarn, yn ogystal â manylion apelgar mewn perthynas â'u cyd-destun hanesyddol. Mae'n arbennig o bwysig osgoi atebion safonol pa un ai mewn cyd-destun domestig neu fasnachol. Dylai pob math o ddatblygiad newydd o fewn yr Ardal Gadwraeth:
- Gadw ac atgyfnerthu 'nodweddion unigryw lleol' a chymeriad yr ardal gadwraeth, yn cynnwys patrymau strydoedd, mannau agored a choed, ffiniau lleiniau a thriniaethau ffiniau;
 - Ystyried llinellau adeiladu presennol a chyfeiriad datblygiadau presennol;
 - Ymateb i rhythm a mynegiad penodol israniadau'r strydlun a'r adeiladau unigol o ran baeau ac agoriadau sy'n ymyrryd ar y ffasâd;
 - Atgyfnerthu cymeriad a graen unigryw ardal gymeriad benodol yr ardal gadwraeth, trwy ddealltwriaeth wybodus o'i ffurfiau adeiladu a'i harddulliau, nodweddion a deunyddiau;
 - Parchu maint a chasgliad adeiladau cyfagos. Mae'n hanfodol nad yw datblygiad newydd yn anghyson â'r adeiladau presennol oherwydd ei uchder, lefelau llawr, maint ffenestri a drysau, casgliadau cyffredinol a thoeau;
 - Cynnal golygfeydd a fistâu allweddol i mewn ac allan o'r Ardal Gadwraeth; a
 - Lle bo modd, lleihau effaith weledol cerbydau sydd wedi'u parcio a'r llefydd parcio a ddarperir ar y strydlun a gosodiad tirwedd strydoedd ac adeiladau hanesyddol.
113. Lle y caiff datblygiadau newydd eu cynnig ar gyfer ardaloedd sydd gerllaw'r ardal gadwraeth, yn hytrach nag ynddi, bydd cyn bwysiced cymryd gofal ac ystyried effaith y cynllun arfaethedig ar osodiad yr ardal gadwraeth. Lle y bo'n briodol, dylai pob math o ddatblygiad newydd barchu'r egwyddorion a restrir uchod, gan roi sylw penodol i'r canlynol:
- Sicrhau bod datblygiadau newydd yn dilyn yr un maint, ffurf a deunyddiau lleol er mwyn atgyfnerthu nodweddion pensaernïol nodedig y cyd-destun uniongyrchol;
 - Ystyried effaith datblygiadau newydd ar olygfeydd a fistâu allweddol;
114. Efallai y bydd dyluniadau cyfoes o ansawdd da yn briodol yn yr ardal gadwraeth, y peth pwysig yw osgoi datblygiad anghyson, gradd isel, anghynnil a llachar.
115. Mae Gorchymyn Cynllunio Gwlad a Thref (Gweithdrefn Rheoli Datblygu) (Cymru) 2016 yn ei gwneud yn ofynnol i geisiadau am rai mathau o ddatblygiad gynnwys datganiad dylunio a mynediad. Mae hyn yn cynnwys yr holl ddatblygiadau mawr, ac mewn perthynas â datblygiad mewn Ardaloedd

Cadwraeth, datblygiadau ar gyfer un neu fwy o anheddau neu ar gyfer darparu adeiladau ag arwynebedd llawr o 100 metr sgwâr neu fwy. Mae canllawiau manwl pellach ar Ddatganiadau Dylunio a Mynediad i'w gweld yn nogfen Llywodraeth Cymru/Comisiwn Dylunio Cymru [Datganiadau Dylunio a Mynediad yng Nghymru: Pam, Beth a Sut.](#)

116. Mae Deddf yr Amgylchedd Hanesyddol (Cymru) 2016 yn ei gwneud yn ofynnol i rai ceisiadau (Caniatâd Adeilad Rhestredig a Chaniatâd Ardal Gadwraeth) gynnwys Datganiad Effaith ar Dreftadaeth (HIS). Nod hyn yw sicrhau bod arwyddocâd yr ased hanesyddol yn cael ei ystyried wrth ddatblygu a dylunio cynigion. Mae'r HIS yn cael ei lywio gan y broses o gynnal Asesiad Effaith ar Dreftadaeth (HIA), sydd â'r nod o gynorthwyo gyda dylunio datblygiad priodol trwy asesu'r effaith ar arwyddocâd. Darperir canllawiau manwl pellach ar y broses HIA yng nghanllaw arfer gorau CADW - [Asesiadau o'r Effaith ar Dreftadaeth yng Nghymru.](#)

Dymchwel

117. Mae angen Caniatâd Ardal Gadwraeth i ddymchwel adeilad gyda chyfanswm cynnwys ciwbig sy'n fwy na 115 metr ciwbig ac i ddymchwel nodwedd derfyn adeiledig sy'n fwy nag un metr o uchder lle mae'n ffinio â phriffordd, dyfrffordd neu fan agored, neu fwy na dau fetr o uchder mewn unrhyw achos arall. Dylai awdurdodau cynllunio lleol fod o blaid cadw adeiladau sy'n gwneud cyfraniad cadarnhaol at gymeriad neu olwg ardal gadwraeth.
118. Mae dymchwel adeilad rhestredig (neu unrhyw ran ohono) heb gydsyniad adeilad rhestredig yn drosedd.

Dysglau Lloeren ac Antennau.

119. Ni chaniateir gosodiadau o'r fath os ydynt yn gorwedd ar simnai, wal neu lethr to sy'n wynebu priffordd neu sy'n weladwy o briffordd. Bydd ceisiadau sy'n cynnwys darparu dysglau/antennau mewn lleoliadau o'r fath yn cael eu gwrthwynebu.

Safonau Dylunio Priffyrdd

120. Mae'r rhain yn benderfynyddion pwysig iawn o ragoriaeth a sensitifrwydd dylunio mewn ardaloedd hanesyddol. Anogir yr Awdurdod Priffyrdd i barhau i weithio gyda'r Awdurdod Parc Cenedlaethol a'r Cyngor Tref i wneud y defnydd gorau o safonau dylunio, i fod yn hyblyg lle bo hynny'n briodol ac i ddefnyddio'r deunyddiau a'r gorffeniadau mwyaf priodol lle mae adnoddau ariannol yn caniatáu. Mae hyn yn berthnasol i ardaloedd cadwraeth a'u lleoliadau.

Tir y Cyhoedd

121. Er bod cadwraeth a gwella eiddo preifat yn yr ardal gadwraeth yn bwysig, mae ardaloedd a nodweddion cyhoeddus (polion, ceblau, arwyddion, meinciau, biniau, goleuadau ac ati) yn cael effaith sylweddol ar rinweddau arbennig yr ardal. Wrth weithio gyda'r asiantaethau perthnasol, tynnir sylw at rinweddau arbennig yr ardal gadwraeth wrth ddarparu seilwaith priodol.

Ardaloedd Agored Hanfodol

122. Amlygir sawl ardal felly yn yr arfarniad, ardaloedd gan gynnwys gerddi bach preifat a gerddi cyhoeddus, y mynwentydd hen a newydd ac ardal yr harbwr. Mae'r lleoedd rhwng adeiladau yn hanfodol i'w lleoliad, yn ogystal ag i les y cyhoedd. Mae'r cyfle i ddatblygu yn yr ardaloedd hyn yn gyfyngedig ar y cyfan a bydd yn cael ei wrthsefyll oni bai y gellir dangos nad oes unrhyw effaith andwyol ar gymeriad yr ardal gadwraeth. Mae rhai ardaloedd yn cynnig cyfle i wella.

Coed a Gwrychoedd

123. Mae gan awdurdodau cynllunio lleol y pŵer i warchod coed, gwrychoedd a choetiroedd trwy wneud Gorchmynion Cadw Coed. Yn ogystal, mae darpariaeth arbennig ar gyfer coed mewn ardaloedd cadwraeth nad ydynt yn destun gorchmynion cadw coed. Mae'n ofynnol i unrhyw un sy'n cynnig torri i lawr, difrigo neu docio coeden mewn ardal gadwraeth roi chwe wythnos o rybudd i'r awdurdod cynllunio lleol, ac yn ystod yr amser hwnnw gall yr awdurdod cynllunio lleol benderfynu a ddylid amddiffyn y goeden honno gyda gorchymyn cadw coed.
124. Wrth ystyried a ddylid ymestyn amddiffyniad i goed mewn Ardaloedd Cadwraeth, dylai awdurdodau cynllunio lleol bob amser ystyried cyfraniad gweledol, hanesyddol ac amwynder coed. Mewn rhai achosion, gallai plannu coed newydd neu ail-blannu fod yn ddymunol lle byddai hynny'n gyson â chymeriad neu ymddangosiad yr ardal.

Rheoli a Gorfodi

125. Mae gan Awdurdod y Parc Cenedlaethol bwerau cynllunio presennol i unioni materion fel cyflwr gwael tir ac adeiladau, hysbysiadau gwaith brys a hysbysiadau atgyweirio ar gyfer adeiladau rhestredig ac adeiladau a strwythurau heb eu rhestru. Mae Deddf Cynllunio Gwlad a Thref (Gorchymyn Datblygu Cyffredinol) 1995 (fel y'i diwygiwyd) yn darparu hawliau datblygu a ganiateir ar gyfer mân waith adeiladu ar eiddo preswyl, gyda rhai cyfyngiadau mewn Ardaloedd Cadwraeth. Trwy ddefnyddio 'Cyfarwyddyd Erthygl 4 (2)', gellir cyfyngu ar hawliau datblygu a ganiateir ymhellach, ar gyfer datblygiadau preswyl. Ar hyn o bryd, mae cyfarwyddyd ar waith ar draws Ardal Cymeriad 1 a 2.
126. Mae Deddf Cynllunio Gwlad a Thref (Gorchymyn Datblygu Cyffredinol) 1995 (fel y'i diwygiwyd) yn darparu hawliau datblygu a ganiateir ar gyfer mân waith adeiladu ar eiddo preswyl, gyda rhai cyfyngiadau mewn Ardaloedd Cadwraeth.

Atodiad A: Deddfwriaeth, polisi a Chanllawiau Cenedlaethol

1. Mae Ardaloedd Cadwraeth yn cael eu diffinio o dan adrannau 91 (gan gyfeirio at adran 69) [Deddf Cynllunio \(Adeiladau Rhestredig ac Ardaloedd Cadwraeth\) 1990](#) fel:
“ardaloedd o ddiddordeb pensaernïol neu hanesyddol arbennig, y mae'n ddymunol cadw neu wella eu cymeriad neu ymddangosiad”.
2. Mae adran 69 o'r Ddeddf, yn ei gwneud yn ofynnol i Awdurdodau Cynllunio Lleol nodi'r meysydd hyn, ac o dan adran 71 o'r Ddeddf, o bryd i'w gilydd, i lunio a chyhoeddi cynigion ar gyfer cadw a gwella'r ardaloedd hyn. Mae Adran 72 o'r Ddeddf yn gosod dyletswydd gyffredinol ar Awdurdodau Cynllunio Lleol i roi *'sylw arbennig i ddymunoldeb cadw neu wella cymeriad neu olwg yr ardal honno'*.
3. Mae adran 74 o'r Ddeddf yn rheoli dymchwel mewn Ardaloedd Cadwraeth trwy ei gwneud yn ofynnol i gael Caniatâd Ardal Gadwraeth gan yr Awdurdod Cynllunio Lleol i ddymchwel adeiladau o fewn Ardaloedd Cadwraeth yn ddarostyngedig i rai eithriadau a wneir o dan adran 75 o'r Ddeddf. Nid yw'r gofyniad hwn yn berthnasol i Adeiladau Rhestredig, Henebion Rhestredig (SAMs) nac i ddymchwel adeiladau eglwysig sy'n cael eu defnyddio at ddibenion eglwysig, gan fod gwaith o'r fath yn ddarostyngedig i reolaethau o dan ddeddfwriaeth ar wahân.
4. Mae Deddf [yr Amgylchedd Hanesyddol \(Cymru\) 2016](#) yn gwneud newidiadau i ddeddfwriaeth sy'n ymwneud ag amddiffyn a rheoli'r amgylchedd hanesyddol yng Nghymru. Mae'n cyflwyno mesurau ar gyfer rheoli newid i'r amgylchedd hanesyddol yn gadarnhaol, megis ei gwneud yn ofynnol bod pob cais am Ganiatâd Adeilad Rhestredig ac am Gydsyniad Ardal Gadwraeth yn cynnwys Datganiadau Effaith ar Dreftadaeth (gweler adran 6). Mae hefyd yn rhoi dyletswydd ar Lywodraeth Cymru i lunio Cofnod Amgylchedd Hanesyddol a'i ddiweddarau.
5. Mae [Polisi Cynllunio Cymru \(PCC\) \(11^{eg} Argraffiad\)](#) yn cynnwys canllawiau cynllunio cenedlaethol sy'n cydnabod Ardaloedd Cadwraeth fel asedau hanesyddol ac sy'n cydnabod yr angen i'r system gynllunio amddiffyn, gwarchod a gwella arwyddocâd asedau hanesyddol, gan gynnwys ystyried eu lleoliadau. Pwysleisir yr angen i benderfyniadau fod yn seiliedig ar ddealltwriaeth o effaith cynnig ar arwyddocâd ased hanesyddol. Mae'n egluro bod *amddiffyn, cadw a gwella asedau hanesyddol yn fwyaf effeithiol... wrth ddylunio cynigion newydd.*
6. 2.6 Amcanion Llywodraeth Cymru mewn perthynas ag Ardaloedd Cadwraeth *yw diogelu neu wella cymeriad neu olwg ardaloedd cadwraeth, gan helpu ar yr un pryd i sicrhau eu bod yn parhau'n llewyrchus ac yn ffyniannus.* Mae'r polisi hefyd yn nodi *'dylai fod rhagdybiaeth gyffredinol o blaid diogelu neu wella cymeriad neu olwg ardal gadwraeth a'i lleoliad'* ac mae'n gosod *'rhagdybiaeth*

gref yn erbyn rhoi caniatâd cynllunio ar gyfer gwaith datblygu, gan gynnwys hysbysebion, a fyddai'n amharu ar gymeriad neu olwg ardal gadwraeth neu ei lleoliad i lefel annerbyniol...'. Mae'r rhagdybiaeth hon yn berthnasol oni bai, mewn amgylchiadau eithriadol, lle mae datblygiad yn ddymunol ar sail budd y cyhoedd. Mae PCC hefyd yn esbonio y gall Arfarniadau Cymeriad Ardal Gadwraeth a Chynlluniau Rheoli gynorthwyo gyda swyddogaethau rheoli datblygu ac y dylai penderfyniadau dylunio sy'n ymwneud â chymeriad fod yn seiliedig ar ddadansoddiad o'r safle a'r cyd-destun.

7. Mae [Nodyn Cyngor Technegol \(TAN\) 24](#) yn darparu canllawiau cynllunio cenedlaethol manwl pellach sy'n ymwneud â phwnc yr amgylchedd hanesyddol ac, yn benodol, sut y dylid ystyried yr amgylchedd hanesyddol trwy'r broses gynllunio. Mae'r adran ar Ardaloedd Cadwraeth yn ymdrin ag agweddau gan gynnwys eu dynodiad a'u hadolygiad, Arfarniadau Cymeriad Ardal Gadwraeth, Cynllunio mewn Ardaloedd Cadwraeth, Cydsyniad Ardal Gadwraeth, Rheoli Hysbysebu, Coed, Gorfodi ac Apeliadau. Mae diffinio cymeriad pob ardal gadwraeth a nodi polisïau ar gyfer cadw a gwella trwy Arfarniadau Cymeriad Ardal Gadwraeth a Chynlluniau Rheoli, yn y drefn honno, yn cael eu hystyried yn ffyrdd o ddarparu sylfaen gadarnach ar gyfer polisïau cynllun datblygu lleol a phenderfyniadau rheoli datblygu.
8. Mae [Nodyn Cyngor Technegol \(TAN\) 12](#) yn darparu canllawiau cynllunio cenedlaethol sy'n gysylltiedig â dylunio a'i nod yw hwyluso dyluniad da a chynaliadwyedd trwy'r system gynllunio. Mae'n nodi buddion defnyddio Datganiadau Dylunio a Mynediad fel offer cyfathrebu i amlinellu sut mae dyluniad y cynnig datblygu wedi'i ystyried o'r cychwyn cyntaf a sut mae amcanion dylunio da wedi llywio hyn. O ran yr amgylchedd hanesyddol a'r Ardaloedd Cadwraeth, yn benodol, mae'n egluro y bydd angen mwy o gyfarwyddyd a chynngor gan yr Awdurdod Cynllunio Lleol ar sut y gellir darparu ar gyfer datblygiad newydd a rheoli newid mewn ardaloedd o gymeriad arbennig.
9. Mae CADW wedi cyhoeddi cyfres o ganllawiau arfer gorau i gefnogi'r newidiadau i ddeddfwriaeth yr amgylchedd hanesyddol yng Nghymru. Y mwyaf perthnasol o'r rhain yw [Rheoli Ardaloedd Cadwraeth yng Nghymru](#), sydd â'r nod o sicrhau dull cyson o ddynodi, gwerthuso a rheoli Ardaloedd Cadwraeth. O ran arfarniadau, mae'r rhain yn cael eu gweld fel offer hanfodol ar gyfer rheoli ardaloedd sydd eisoes yn bodoli yn gadarnhaol. Mae'n egluro eu pwrpas, y potensial i weithio gyda chymunedau lleol, cyrff trydydd sector ac ymddiriedolaethau archaeolegol, cofnodi adeiladau ac elfennau eraill, ffynonellau gwybodaeth, ac mae'n cynnwys awgrymiadau ar gynnwys. Mae ein canllawiau arfer gorau ar faterion cysylltiedig yn cynnwys [Rheoli Nodweddion Hanesyddol Cymru](#), [Asesiadau Effaith ar Dreftadaeth yng Nghymru](#) a [Lleoliad Asedau Hanesyddol yng Nghymru](#). Yn 2011 cyhoeddodd Cadw hefyd: [Egwyddorion Cadwraeth ar gyfer Rheoli Amgylchedd Hanesyddol Cymru mewn Ffordd Gynaliadwy](#).